

काठमाण्डू- उपत्यकाको एक राजवंशावली

-सम्पादक बालचन्द्र शर्मा

गताङ्कको बाँकी:-

नान्यदेव

यहांदेखि नेपाली सम्बत् २१८ शाके संवत् १०१९ दक्षिण कर्णाटक देशदेखि नान्यदेव राजाले नेपालका दक्षिण मध्येस सिमरौनगढमा प्रवेश गर्दा भया ।

नन्देन्दुशून्यशशिसम्मितशाकवर्षे ।
तद्वापणस्य धवले मुनी तर्क्षं हस्ताद् ।
स्वात्यां शनैश्चरदिने रिपुमर्दलग्ने ।
श्रीनान्यदेवनृपतिर्विदधात्तु राज्यं ।

श्री राजाले शाके संवत् ल्याई चलाया । यी राजासित आएका नायाब भन्याका नायर देशवासी नेवारहरू ब्राह्मणपुत्र क्षत्रिय जातदेखि उत्पन्न भयाका आचार्यहरू अनेक जातसंग गरी बीमाजु देवता स्वइष्ट देवतासहित गरी आफू नेपालका राजासित लडी जित्ती राजाहरू भगाई भक्तपुरमा बसी नित्य हजारका राज्य गर्दा भया । मल्ल राजाहरू यिनका पालामा भागेका उत्तर बस्न गया । यी मान्यदेव राजाको भोग वर्ष ५०। अस्य पुत्र गंग देव वर्ष ४१। अस्य पुत्र नरसिंह देव वर्ष ३१। अस्य पुत्र वमनदेव वर्ष ३९। अस्य पुत्र रामसिंह देव वर्ष ५८। यी राजाका पालामा पाल्पाका राजा महावीर पुरुषार्थी मुकुन्द सेन आई सवा कोटि लश्करसाथ नेपाल जित्ती प्रवेश गरी शहर शहरमा टलमल भए । यिनका लश्करले खेतको मूला काटी खाडल खनी राखी धान काटी कुनियो लाई ठाउँ ठाउँका देवताहरू सबै डाकी भैरव भगवती आवाहन गरे । यहांपछि मच्छेन्द्रनाथका रथअगाडि राख्ने भैरव उखेली आफ्ना स्वदेश पाल्पा (बटोली) मा दिपठाया । सो अद्यापि छंदैछ । यी राजा ललितपत्तन पुगदाका दिनमा मच्छेन्द्रनाथजात्रा लगनखेल डबली पुगी स्नान कर्म गराउंदा

राजाको लश्कर आयाको देखी मच्छेन्द्रनाथ छाडी भागी गया । सो बखत मच्छेन्द्रका सुनको चंदुआमा झुन्डघाइ-राखेका नाग ५ का मुखबाट आयाको पानीका धाराले मच्छेन्द्रनाथका स्नान मै रहेको राजा मुकुन्द सेनले देखेर यी बहुतै प्रत्यक्ष देवता रहेछन् भनी आफुले चढेका घोडाका गलाको सुनको सिक्री झिकी डबलीमा रहेका मच्छेन्द्रतर्फ फाली चढाउंदा आफुले गलामा थापी लिनु-भयाको सिक्री अद्यापि छंदैछ । यी खस मगरहरू साह्रै दयाशून्य हुंदा नेपालमा अकीर्ति गरेकोले श्री पशुपतिनाथ आदि सबै देवता कोप भै श्री पशुपतिनाथका मुहारमा दाह समेत निस्की आयाको सबै राजा प्रजाहरूले देख्या । त्यसपछि नेपालमा महामारी प्रवेश मै १ पक्षका भित्र राजा मुकुन्द सेनका लश्कर सबै साफ पारी यमलोक पठाईदिया । राजा एकलै फकीरको भेष गरी पूर्व दिशा मै त्यहींबाट आफ्ना स्वदेशमा गया । यी राजा मुकुन्द सेनका प्रवेश-देखि नेपालमा खस मगर प्रवेश भयाका हुन् । (खाडल खनी राखेको मुलाको सिन्की र कुनियो धान हकुवा बनी गयाकोले सो चलन अद्यापि चलेकैछ) ।

कर्णाटक राजाले पांच पुस्ता राज्य गरेपछि मुकुन्द सेन आई साफ गरेकोले नेपालमा राजा शून्य भएको सुनी नुवाकोटवासी वैश्य ठकुरीहरू धेरै आई सबै शहरको भोग गन्या ।

ललितपुरमा वैश्यहरू २४ टोल टोलमा राजा भया । यिनै वर्ष कान्तिपुर वारह टोलमा एक एक राजा भया । यही वर्ष श्री भीमसेनले कान्तिपुरमा बस्न इरादा गरी दोलखादेखि आई क्वाठ बाहालमा वैश्य ठकुरीका घरमा मनुष्यरूपले चकटी गरी बसिरहुंदा भया । केही कालमा कारणवश फपिडका ठकुरीका घरमा काम पठाउंदा

फपिडमा लखेट्ता भीमसेन भन्ने ठहराई पसल छेका लाई सत्य कबुलाई लुपी टोलमा टोका मूर्ति बनाई चित्रकारले भरी देवालय बनाई स्थापना गरीदिया । केही कालपछि क्वाठ बहालका ठकुरीले पनि केही प्रत्यक्ष पाई भीमसेन देवालयमा ठूला चित्रकारी गरी मूर्ति बनाई विराजमान गराया ।

फेरि यही वर्षमा नेपालदेखि १५ कोस पश्चिम मजीपात शहरका राक्षस आई कातिपुर दक्षिणपट्टिको छिपानीसित क्रीडा गरी जांछ भन्ने १२ ठकुरीहरूले सुनी अनेक युक्तिपूर्वक राक्षस बुझाई आफ्ना राजरक्षा निमित्त मजीपाट टोल नाम गरी घर बनाई प्रतिवर्ष इन्द्रयात्रामा ठूलो यात्रा गरी बसायाको अज्ञतक छंदैछ ।

ललितपुरमा मंगलका १ ठकुरी लवट स्त्री जाति घरका खोपामा भीमसेन भनी पुजी राखेको मूर्ति जागी कोपेश्वर महादेवका दक्षिण मेरु शिलामा बलि फाल्न ल्यायाको बलि खाई कहतरा त्यहीं खोपामा अगाडि छाडी राखेछ र भीमसेन जागे भनी बलि चोरी माथि ल्याउदा बौस्त्रंचघा नाम राखी माटाको ठूलो मूर्ति चित्रकार गरी विराजमान गराया । खोपामा जागेका हुनाले सो खोपा मास्न नसकी अद्यापि छंदैछ ।

यही वर्षमा चावाहालको गणेश मूर्ति सुवर्णको बनाई यात्रा चलाई आफु ज्यापुनीपट्टिका छोरालाई काहसो नाम राखी सो मूर्तिको सुसारे गरिदिया । चिचुआदारतिरका छोरालाई दुर्गा जनाई दशैमा ठूलो विधानपूर्वक खड्गयात्रा गरिदिया ।

यिनी ठकुरीहरू राजा भैरहंदा भक्कु भन्या जात धेरै नेपालमा आई मानिस समार्ता मारी खप्पर हातमा लिई जान्छ भन्ने ठकुरी राजाले सुनी प्रजाहरूका रक्षा निमित्त भक्कु मानुपन्यो भनी थछे महालक्ष्मी जगाई सब भक्कु नाम गन्या । यस पापक्षय निमित्त सबै ठकुरीका दरसंतान प्रतिवर्षका कार्तिक मैनाभर निराभिष ब्रत गर्न चलायाको अद्यापि छंदैछ ।

यी वैश्य ठकुरीहरूको भोग जम्मा वर्ष २२५ (धेरै राजा हुनाले लेखिएन । यिनीहरू सबै लुच्चा हुन्) ।

त्यहाँपछि सूर्यवंशी राजा श्री रामचन्द्रका वंशमा

उत्पन्न भएका रामसिंह देवका छोरा हरिसिंह देव नाम केही कारणले अयोध्या छाडी सिमरौनगढी आई ठूलो मेहनत गरी कोही लंकाका राक्षसले यथाक्रम गरी बनायाका गद्मा बसेका थिया । तुलजा देवीका आज्ञा-मुताबिक ती राजा हरिसिंह देव नेपालपुरीमा प्रवेश भए ।

अथ सूर्यवंशी राजाका वंशावली क्रम:- आदौ शून्य १, जल २, नारायण ३, ब्रह्मा ४, मरीचि ५, सूर्य ६, मनु ७, इक्ष्वाकु ८, शशाद ९, काकुस्थ १०, अनेना ११, पृथु १२, विश्वरंध्री १३, चन्द्र १४, युवनाश्व १५, कुवेराश्व १६, च्यवन १७, देव १८, विजया १९, उल्लूक २०, चक्र २१, वाहुक २२, पांचजन्मे २३, अंशुमान् २४, दिलीप २५, भगोरथ २६, ऋतु २७, नाभाग २८, अंबरीष २९, सिंधुद्वीप ३०, अयुतजित् ३१, शतृष्ण ३२, सुदास ३३, कलभाष ३४, नारीकवच ३५, दशरथ ३६, वज्रनाभ ३७, अलर्क ३८, खगनाश्व ३९, विधृत ४०, हिरण्य ४१, पुष्प ४२, ध्रुववंशी ४३, अग्निवर्ण ४४, महाश्वन ४५, मरुत् ४६, प्रशक्त ४७, शंतनु ४८, अमर्षण ४९, महाश्वन ५०, विश्ववृहज्जल ५१, अमृतजित् ५२, वृहत्भानु ५३, वाहा, ५४, ऋतुंजय ५५, वल्लभ ५६, साक ५७, शृद्धोदन ५८, लाङ्गूल ५९, प्रसेनजित् ६०, हुण्डक ६१, सुमित्र ६२, जित् ६३, नृसिंह ६४, नान्यदेव ६५, गांगदेव ६६, भयनृसिंह ६७, शक्तिंसिंह ६८, क्रमाचंसिंह ६९, जित् ७०, नृसिंह ७१, भद्राश्व ७२, ७३, हर्षण ७४, दशक्रिया ७५, वसुवृद्धि ७६, प्रतीचि ७७, भानु ७८, दिवाकर ७९, वाहिनीपति ८०, सहदेव ८१, वीर ८२, बृहदश्व ८३, निकुंभ ८४, बहुरश्व ८५, क्रमाश्व ८६, सेनजित् ८७, युवनाश्व ८८, मान्धाता ८९, पुरुकुत्स ९०, संभूत ९१, अरण्य ९२, हर्यश्व ९३, त्रिज्यान्त ९४, नीलकण्ठ ९५, त्रिशंकु ९६, हरिचञ्चन्द्र ९७, रोहिताश्व ९८, हरित ९९, पात्रयित्री १००, वासोशंका १०१, खट्वाङ्ग १०२, दीर्घबाहु १०३, रघु १०४, भज १०५, दशरथ १०६, रामचन्द्र १०७, कुश १०८, अतिथि १०९, निषाद ११०, नल १११, नभ ११२, पुंडरीक ११३, क्षेमधन्वा ११४, दमनक ११५, अहित ११६, साधना ११७, पारिपात्र ११८, बल ११९, थल १२०, वहदश्व १२१, भानुमान् १२२, प्रतीकाश्व १२३, सुप्रीति १२४, मरुत्देव १२५, सुरक्षत्रे १२६, पुष्कर १२७, अपरीक्ष १२८, सुतपा १२९, रामसिंह १३०,

हरिसिंह देव १३१

वाणाब्धियुग्मशशि (१२४५) संमित शाकवर्षे
पौषस्य शुक्लनवमी रविसूनुवारे ।
त्वक्त्वा स्वपत्तनपुरीं हरिसिंहदेवो
दुर्देवदेवविपरीतगिरि प्रविष्टः ।

नेपाली सम्बत् ४४४ शाके सम्बत् १२४५। विक्रम सम्बत् १३८०, पौष शुक्ल नवमी शनिश्चरवारका दिन प्रारंभ गरी हरिसिंह देव राजाले श्री तुलजा भवानी देवीसहित गरी आई भक्तपुरमा बस्नुभयो । यिनै राजा-संग कनौजिया ब्राह्मणहरू छ थर १ आचार्य, २ खड्गी (कसाई), ३ रजक (धोबी पानी चल्ने), ४ वैद्य, ५ नेवार ६ तेली यी जातसंग हुनाले र तुलजा देवीका कृपाले भक्तपुरवासी वैश्य ठकुरीले आफनु गादी सौंपिदिया ।

फेरि तुलजा भवानीकन दवरिभिन्ने देवालय बनाई राखिदिया । तुलजा भवानी राजाले ल्यायाको थाहा पाई देवी हेर्न भोटेहरू आउंदा दर्शन पाएनन् र धूमधाम गरी तिनीहरूले बसाई गयाको थुम्का अद्यापि छंदैछ । रजक जाति राजासित आई संकट कालमा कपडा धोइदिने रजक नाम बनियां जाति हुन् । ती रजक जाति राजा-जाले कोही भक्तपुरमा कोही देवपाटनमा आई बसे । यी राजाका वैद्यमा १ वैद्य कर्कोटक नागले लगी नागिनीका नेत्र रोगको इलाज गराउंदा निको भै गुणीजन रहेछन् भनी नाग खुशी भै वैद्यकन शेषनारायणसंधि बसाया ।

यी राजा सिमरौनगढदेखि आउंदा बाटोमा खानेकुरा केही नमिली तुलजा भवानीछेउ विनती गर्दा बाटोमा भयाको वनजन्तु पत्नी मलाई भोग बलिक्रम गरी खानू भन्ने देवीको आज्ञा पाए । वनविषे आउंदा १ ठूलो वन-भैंसी भेट भयो र बांधी ल्याई खड्गप्रहार गर्ने मानिस नहुंदा सूर्योदयका समय पूर्व दिशा गुदद्वार गरी झाडा फिर्ने खड्गी जाति रहेछन् र यी खड्गी (कसाई) का हातले महिषकन भोग दी रक्तधारा पारी सबैले महिष-मांस भक्षण गन्याका हुन् । त्यहादेखि यिनै रीत गरी महिषमांस चलाया । नागदेशको देशवासी नेवार जातिमा यो प्रथा अझ तक चलेकै छ । यी नेपालवासी नेवार जातिका जनलाई कोही १ सिद्ध आउंदा महिष मांस खाने-लाई जनै हुंदैन भनी झिकी फालिदिया । केही दिनपछि

द्विभाजुबाट यी राजा हरिसिंह देवलाई नान्यदेव राजा-देखिको गण सौंपिदिइन् र राजा खुशी भै द्विभाजुकन इष्टदेवता भनी प्रतिवर्ष देवाली पूजा गरी मेघ संक्रातिका दिन ठूलो यात्रा गरी देश घुमाउने प्रथा चलाया । यी हरिसिंह देव राजाका भोग वर्ष २८ ।

अस्य पुत्र मति सिंह देव वर्ष १५। अस्य पुत्र शक्ति-सिंह देव वर्ष २७। अस्य पुत्र श्यामसिंह देव वर्ष । यी राजाका पालामा नेपालभर बडो उग्र दिन आयो । नेपाली संवत् ५२८ अधिक भाद्रपद शुक्ल १२ उत्तराषाढा नक्षत्र सौंवारका दिन बडो उत्पातसंयुक्त भूमिकंप आई मन्दिन्द्र-नाथ बन्द भै दिशा दिशामा भत्की सबै साफ मैदान भयो । जीवात जंतु असंख्य नाश भए ।

यी श्यामसिंह राजाका पुत्र भएनन् र अधि नान्यदेव राजाले भगाई राखेको मल्ल राजाका संतान जयभद्र नाम क्षत्रियकन तिरहुतबाट ल्याई आफनु एकमात्र पुत्री कन्या-दान दी राजा बनाई आफू शान्त भया ।

जयभद्र मल्ल वर्ष १५। यी अधिदेखिका राजाले भक्तपुरको राज्यपद पाया भनी नवदुर्गा गण खुशी भै देशका आग्नेय भागमा ठूलो रास गरी अन्न राखेको थुम्को अद्यापि छंदैछ । अन्नका रास हुनाले भक्तपुरमा बहुत अन्न स्थित भयाको हो ।

अस्य पुत्र नाग मल्ल वर्ष १५। अस्य पुत्र जयमल्ल वर्ष १५। अस्य पुत्र नागेन्द्र मल्ल वर्ष १०। अस्य पुत्र उग्र मल्ल वर्ष ११। अस्य पुत्र मणि मल्ल वर्ष १३। अस्य पुत्र अशोक मल्ल वर्ष २१। यी राजाले ललितपुरका रक्त बालकुमारीको सेवा गरी देवी प्रसन्न गराई ललितपुरका वैश्य ठकुरीहरू जिती ललितपुर भोग गन्या । 'नेपाल' मा धेरै बाहाल यिनै ललितपुरका वैश्य ठकुरी राजाहरूले बनायाका हुन् । देवपाटनमा पति वैश्य राजाकी २ रानीले २ बाहाल बनाई ललितपुर च्यासल टोल चलाई धेरै गुठी राखिदिया । फेरि अशाक मल्ल राजाले कुमारी देवी ठूली हुन् भनी सेवा गरी रहंदा समयमा कुमारी नजिक बगी रक्षाका बागमतीमनमतीका संगम धाराले जगा फराक गरी छाडी उत्तरपट्टि बग्न गयाको अद्यापि छंदैछ । यी राजादेखि बागमती कालकुमारी खुशी भै शुभ लक्षण भयाका पुत्र जन्माइदियिन् । यी राजा अशोक मल्लका

नेवारनीतर्फका छोराहरूले ज्योतिषी पण्डितहरूकन धेरै घूस खुवाई साइत छैन भनी टाग्रिाख्दा अशोक मल्ल राजा शान्त भै गया र रानी सती गयिन् । नेवारनीका छोराहरूले राजपुत्रकन धपाई काजीहरू सबै वश्य गरी राजधानी चलाई राज चौतरिया भै रहदा दाजुले मुलाढल कुलो भाईले एक पोखरी बनाया । पछि मध्यमा देवालय बनाउनलाई प्रजाकन झारा उठाई काठ लिन पठायाका थिए सो काठ बोक्न पठायाका प्रजाहरू बडो हांस ख्याल गरी आउंदा कमारो काम गरी आउनेहरूको बडो हांसी खेल भनी बूढा बूढाहरूले भनेको सुनी प्रजाहरूले राजा कसका कमारा भनी बूढाहरूसंग सुध्याउंदा बुढाहरूले अर्थ बुझाइदिया । सो सुनी बूढाहरूका साथ सबै प्रजा मिली बनबाट स्याउला ली धपायाका राजपुत्रकन खोज्न जांदा खान नपाई वनेपुरका पसलमा चिउरा मागिरहेका राजपुत्र हुन् भनी बूढाहरूले ठहराई प्रजाहरूले बोकी भक्तपूरका दरबारमा लगी नेवानीहरूका दुवै छोराहरू स्याउलाले थिची मारी असली राजपुत्रकन गादीमा राख्या ।

यी राजालाई प्रजाले गादीमा राख्दा वर्ष ९ का उमेर थिया । यी राजाले प्रजाहरू सबै मिली बाबाका गादीमा राखिदिएको भन्नाले सबै प्रजालाई अनेक थिती बांघिदिएकाले राजाको नामै जयस्थिति मल्ल भन्ने नाम चल्थो । यिनले ४३ वर्षसम्म प्रजा शांति गरी राज्य गरे । यी राजाले आफ्नू सुना घर, सुना खेत भनी किन्न बेचन हुन्या गरी चलाइदिया । ४ वर्षका भित्र ३६ जातको निर्णय गरी जात जातका कर्म गरी चलाइदिया । फेरि अधि अधिका राजाका पालामा हस्त प्रहार, छीक्वात्र २ मात्र डण्ड थियो । अबका पापका समयमा यस डण्डले साधु जन, प्रजा जनको रक्षा हुन्या छैन भनी रुपैया लिन्या डण्डको मर्यादा गरी चलाया । फेरि राजाहरू मन्या वेलामा ३६ जात जम्मा गराई पलंग बनाई मुर्दा राखी लैजांदा दीपक रागले बाजा बजाई ३६ जातको ऊंचोनीचो कसैले ठहन्याउनुहुन्या गरी मसानमा लगी जलाउने प्रथा चलाया । सो पलंग मन्याको मीआनाको नक्साको बन्दछ । म प्रजाहरूका मरण समयमा कहार कसाई बाजा बजाई मुर्दा लैजाने र आफ्ना जातविशेषका मसान बनाई जल्याउनुया रीत चलाया । फेरि जातले पायाको कार्य नगरी अरू जातको कार्य गर्नुलाई डण्ड गर्ने प्रथा चलाया । फेरि आफू उद्धार निमित्त आर्यातीर्थका पानी एक शिला ३ मूर्ति लव, कुश, रामचन्द्रको

मूर्ति प्रतिष्ठा गराई इन्द्रदेवहरूका लिंगकन इष्ट देवता गरी सदार्चन गरिदिया । सिद्ध योगी भेटी मुगस्थली मध्यका गोरक्षनाथ जगाई पाउका मूर्ति बनाई राखी सबैले धन्य धन्य बनाया । गोकर्णेश्वरमा नित्याचन सामग्री र अधिको जीर्णोद्धार गरिदिया । ललितपुरका कुभेश्वरको अधिका देवालय दुइ तला छाना गरी गजुर चढाइदिया । फेरि कुभेश्वरका देवालय बनाउनलाई तलाउ सोहर्दा यम तलाउमा शिलाका नारायणका मूर्ति १ गणेशका मूर्ति २, शिलाका मूर्ति ३, वासुकी ४, गौरी ५, वसाहा ६, कीर्तिमुख ७, आगम देवता ८ र्थी आठ मूर्ति तलाउभित्र पाइदा स्थान स्थानमा स्थापित गरिदिया । शीतला शान्तिनिमित्त उन्मत्त भैरवका ठूलो मूर्ति प्रतिष्ठा गरी जगाई स्थापना गरी उन्मत्त भैरव शान्तिनिमित्त यिनका माथि आगमका मूर्ति स्थापना गरिदिया । नेपाली संवत् ५१५ मा यिनको विस्तार सबै भैरवका शिलामा लेख्याको छ । यी जयस्थिति मल्ल राजाले नेपालमा धेरै स्थिति राखी अनेक धर्मपूर्वक ४३ वर्ष राज्य गरी शान्त भै गया ।

अस्य पुत्र यक्ष मल्ल वर्ष २०। यी राजा गादीमा बस्दा नेपाली सम्बत् ५४९ थियो । यी राजाले शंकराचार्य स्वामीदेखि दीक्षित भई ब्राह्मण पशुपतिका पुजारी गराई राख्याका ब्राह्मणहरूकन सुसारे पशुपतिनाथका भण्डारे देवपाटनका नेवार १ राखिदिया ।

अस्य पुत्र ३ जेठा राय मल्ल वनेपुरमा बसी ७ गाउंका राजा हुनगया । यिनको भोग वर्ष २१। यी राजाका पालामा वनेपुरका नेवार तेली १ कोही मीरसिंह नाम गन्याकालाई कुमारी कुडका देवीले सुवर्ण महिषका सिर १ दियिन् र श्री पशुपतिनाथका अधि नभयाका चांदीका कवच बनाई अनेक हीरा आदि रत्न जडी शंख, १ मुखी रूद्राक्षसहित गरी कंचनयुक्त कवच चढाइदिया । नेपाली सम्बत् ६२२। तेलीले कान्तिपुरमा कवच चढाउंदा तेलका साल १ चढायाको कीर्तिपुरमा अझतक छुंदैछ । यी मल्ल राजाका सन्तान नहुंदा वनेपुरका राजधानी यहाँ प्राप्त छुटिगयो ।

माहिला रत्न मल्लले दाज्यूसित विरोध गरी कान्तिपुरमा राजा हुन गया । परापूर्वकमा रामचन्द्र पातालमा गै महिरावण मारी तुलजा भवानो अयोध्या ल्यायाकोले

भवानी खुशी भै तुलजा भवानी जगाउन्या मंत्र दान गरी आज्ञा भयो कि हे राम ! यो मंत्र राज्याभिषेक हुन्या-मात्र अभिषेक समयमा दिनु, अरूलाई नदिनु, पुस्तकमा पनि नलेख्नु भन्ने भवानीको वचन भै यिनीहरूका कुलमा त्यही रीत चलायाका थिए । पछि यक्ष मल्ल आफ्नु बुद्धावस्थादेखि पुत्रकन टीका दिनानिमित्त साइत देखाउंदा मन्त्री, गुरु, पुरोहित सबै मतो गरी राय मल्ल राजपुत्र बहुतै उग्र छ, यो राजा भया हामीलाई सुख कदाचित् हुने छैन भन्ने विचार गरी यो वर्षभित्र साइत छैन भनी ढांटी राजामा विनती चढाया । पछि नेपाली सम्बत् ५९८ मा राजा यक्ष मल्लको प्राण नाश समयमा गुरु पुरोहित सबै मिली माहिला रत्न मल्लकन मन्त्र सुनाउनलाई दिया । राजा शान्त भयापछि तुलजा देवी जगाउन्या मन्त्र पाउन्या रत्न मल्ल राजा गर्ने विचारका काजीहरूको र जेठो छुंदै हामीले अरूलाई राजा गर्नु उचित होइन भन्ने काजीहरूको मतभेद मै आखिर जेष्ठ राजपुत्र राय मल्लकन गादीमा अभिषेक दिया । यहाँपछि राजा रत्न मल्लले जब दाज्यूको र मेरो चित्त फरक भएको, सो दाज्यूका राज्यमा बसी परन्तुमा मेरो कल्याण छैन भन्ने विचारी भवानी तुलजा जगाई विनती गर्दा, मलाई ललितपुर लैजानू भन्ने देवीको आज्ञा पाए । सो आज्ञाबमोजिम एक रात्रिविषे कसैलाई पत्तै नदिई हरमिह देवले सिमरौनगढ-देखि ल्यायाका श्री तुलजा भवानी खड्ग ढाल समेत ली राजा रत्न मल्ल ललितपुर बस्न आया । राजा रत्न मल्लले कहिल्यै पनि तुलजा देवी खड्ग, ढाल नछाडी हमेशा आफुसंग राख्या । यस दिनदेखि भक्तपुरमा तुलजा जगाउने मन्त्र लोप भयो ।

केही कालपछि श्री हरसिद्धिको १२ वर्षको नाच उठी अमरापुरी (बुंगमती) मा नचाउन लगेका बखत यी राजा रत्न मल्ल पनि त्यहीँ नाच हेर्न जानुभएको रह्याछ र हरिसिद्धिका मूल देवताले यिनकन डबली डाकी हुकुम भयो 'हे राजन्, कान्तिपुरे त्वं गच्छ राजा भविष्यसि मा विलंबं कुह्वन्न । मया दत्तं न चान्यथा । यति देवीका हुकुम हुंदा राजा रत्न मल्ल त्यहीँदेखि कान्तिपुर गै १२ ठकुरीका मुख्य काजीका घर पुगी देवीको आज्ञा सुनाइदिया र काजीले हवस भनी राजपुत्रकन गुप्त गरी आफ्ना घरमा राख्या । केही दिनपछि जम गुठीका काजीले १२ ठकुरीको खाने वस्तुमा विष प्रयोग गरी सबलाई मारी रत्न मल्लकन राजा गन्या । राजा रत्न मल्ल बुंगमती

जांदा ढाल चाहिँ ललितपुरमा छाडी गयाकाले ढाल वहीँ रह्यो, तुलजा र खड्ग साथमा हुनाले कान्तिपुर आयो । राजाले गादीमा बसी हुकुम चलाएपछि काजीले मेरा निमित्त १२ ठकुरी बराबर गरे मलाई पनि यिनका विरुद्ध भयापछि मार्नु बेर गर्ने छैनन् भन्या बिचार गरी केही दिनपछि केही कारण राखी काजीकन यमलोक पठाया ।

सर्पो व्याघ्रस्तथा राजा न विस्वासं प्रजायते ।
येषां विश्वासतो मन्ये शीघ्रं नश्यन्ति जंतवः ।
उन्मत्तानां भुजङ्गानां मद्यपानाञ्च दन्तिनाम्
स्त्रीणां राजकुलानां च विश्वासं नैव जायते ।

त्यहाँपछि राजा रत्न मल्लले प्रजा सबै काबू गराई तांवाखानीबाट तांबा झिकाई अधि चलेका सिंहछाप बदर गरी आफ्ना टकको छापको पैसा बनाई नेपाल-भरमा पैसाको चलन गराया । यी राजाका पालामा भोट देशका कुकुर नाम गन्याको देवान भोटेजाति आई बहुत दुःख दिया र तिरहुतिया ब्राह्मण चार जना पाल्पा गै आफ्ना शिष्य सेन राजाका लश्कर ल्याई कुकुर जातिका भोटे मान्या । त्यसपछि नेपालमा खस चार थरीकन खेत बिर्ता दी जग्गा जग्गामा राख्या । यिनै वर्षमा यवनहरू नेपाल प्रवेश भयाका हुन् । खस चार थरी ल्याई भोट देशीय कुकुर जाति मराउने तिरोतिया ब्राह्मण चारै जना खिल्लत लिई आफ्ना देश गया । यी जातिका विषयमा कुकुस्यानाज्वल भनी अद्यापि नाम चलेको छ ।

फेरि यिनै राजाका पालामा दक्षिण देशबाट सोमेश्वरानन्द नामक एक सन्यासी स्वामी आयाकालाई श्री पशुपतिका पुजारी गराउना योग्य हुन् भनी पुजाहारी गरिदिया । अधि शंकराचार्य स्वामीले गरी गयाका दक्षिणी ब्राह्मण थिया । यिनका पालादेखि स्वामी पुजाहारी भया । यी स्वामी सुकुमार भयाकाले टहलुआविना यिनले काम चलाउन गाह्रो होला भन्नाले बनेपुरका दुइ जना थरी ल्याई पहिलेका भंडारे टहलुआका साथ पाला साथ काम गर्नालाई राखिदिया । फेरि देवताका वस्तुको रक्षानिमित्त कीर्तिपुरका नेवार दुइ थरी ल्याई वीसेत नाम गरी भंडारेमा यी डिट्टा गरिदिया । फेरि यिनै स्वामीकन गुरु पदवी गरी देश रक्षाका निमित्त दक्षिणकाली आवाहन गरी श्री पशुपतिनाथका नैऋत्यकोण नवग्रहसधिमा नवदुर्गा गण स्थापना गराया । फेरि ईश्वरीका आज्ञाले भंडारेहरूकन अधिका बौद्धका स्थानमा देवी देखाई प्रति

वर्ष इष्ट देवताका देवाली पूजा गन्या । फेरि स्वामीका आज्ञाले वीसेतहरूबाट पचलीभैरव थानका मतिली देवीको प्रतिवर्ष इष्ट देवताका देवाली पूजा गराया । ने. सम्बत् ६१०। अरू पनि धेरै कर्म गरी धेरै वर्ष सम्म श्री पशुपतिनाथका पुजाहारी मै मातृकासंघि समाधि गरी शून्य पदवीमा गया ।

यी राजा रत्न मल्लसित तुलजा जगाउन्या मन्त्र सिद्ध हुनाले नाना देवताका सन्धिमा सूक्ष्म मन्दिर बनाई तुलजा देवी स्थापना गरिदिया । यी राजाका पालामा नुवाकोटवासी वैश्य ठकुरीहरू अधीन गरी राज्य स्वाधिकार गरी चित्रकार कर्म गराया । नेपाल सम्बत् ६११ मा वैश्य ठकुरीहरूले कल गन्यो भनी यी राजाले धेरै सिपाही पठाई लडाईं गरी नुवाकोटवासी ठकुरीहरूकन जिती नुवाकोटका फलफूल ल्याई पशुपतिनाथमा चढाया । अरू पनि यस्ता धेरै कर्म गरी वर्ष ५१ राज्य भोग गरी राजा रत्न मल्ल शान्त भै गया ।

अस्य पुत्र अमर मल्ल वर्ष ११। यी राजाका पालामा बनेपुरका कुह्यालहरूले अनन्तनारायणको माटोका मूर्ति पशुपतिनाथका मन्दिरभित्र स्थापना गर्छु भनी विनती गर्दा ठाउँ दिगन्त र रात्रिका विषे आई कौनेले थाहा नपाई वत्सला देवीका उत्तरपट्टि स्थापना गरिदिया । यिनै राजाले मन्त्र शास्त्रमा प्रबल जाग्रत भयाका भुवनेश्वरी देवीका पुजाहारी मुनि आर्यसित मनन गरी मङ्गलेश्वरी, भुवनेश्वरी, जयवागेश्वरी, वत्सलेश्वरी पशुपतिनाथ खुशी गर्ना निमित्त असंभव गरी अनेक प्रकारका रथ बनाई मूशल १, श्रृंखल २, त्रिशूल ३, खड्ग ४, बलि ५, छुरी ६, पारा ७, आदिले गरी कुमार कुमारीहरू ९ जना रथमा चढाई शरीर छिन्नभिन्न गरी आषाढ कृष्ण अष्टमीका दिन ईगानेश्वर प्रदक्षिणा गरी देशमध्ये प्रतिवर्ष यात्रा गर्ने प्रथा चलाई लोकमा धन्य कहलाया । नेपाल सं, ६२७ मा यी अत्यन्त गुणी मुनि आचार्य मृतसञ्जीवनी लिन जाँदा लोप भै गया ।

फेरि ३ त्रिभुवनेश्वरीमा कोही आई मेरो बलिदान पूजा गरिदेऊ भन्न आयो र उनी आचार्यले आफ्नो बालक छोरा ली बलिदान दिदा पुत्र सेरीवरी प्रजा आउनेलाई फर्काई ताला मारी आफ्ना स्वास्नीलाई नेम गरी कोठामा हेर्नु छैन भनी काशीमा अमृत लिन गै फर्की ललितपुरका

बागमतीपार पुग्या । देवपट्टनमा तिनका स्वास्नीले मेरो स्वामी छोरा कोठाभित्र पसेको निस्केनन् धेरै बेर भो भनी तालचा खोली हेर्दा बालक स्वामी दुवै मृतक देखी धिक्कार भनी मुर्दा उठाई मृतक बाजा बनाई स्मशान लिई गएको बाजाको शब्द मुनी सोद्धा मुनि आचार्यको शवयात्रा भनिदियाकोले मनमाफिकका भै अमृत भैमा पोखाई ध्यानद भै आई कोठाभित्र आगमको दैलोको ताल्ला मारी आज-देखि तिम्नो बलिदान पूजा नहोस् भनी श्राप गरी त्यही-देखि मुनि आचार्य लोप भया भन्ने भनाइ छ । अमृत थोपा खसेको ठाउँ अमृतद्धा भनी आज तक भन्दै छन् ।

फर्पिङ् देखि आई ललितपुर बसेका दुर्गासंगमा आउने राजवैद्यकन ल्याई देवपाटन नवग्रहसंघि मूल स्थापना गरी यिनका कुलदेवताकन जगाई बसाया । यी राजाले हर्ष-पूर्वक मुनिजन खोजी गर्ने देवताहरूको पूजन-यात्रा गराई कान्तिपुरको राज्य गरी बस्दा भया ।

अब भक्तपुरपट्टि

राजा राय मल्लपछि अस्य पुत्र सुवर्ण मल्ल वर्ष १५। यी राजाका पालामा ने. सम्बत् ६३३ सालमा अनिकाल आई भक्तपुरका प्रजाहरू चारै दिशा फिजिया । यी राजाले भाइसित विरोध गरी भक्तपुर बनेपुरका दुव शहर भोग गरी बसेमा कान्तिपुरका अनेक देवीगणको नाच भयो भन्या मुनी गुणीजनबाट नवदुर्गागणको अनेक विधान गरी राखी नाच प्रारम्भ गराइदियाको हो । यी पुंचाप्याखं भन्ने अझ तक छुँदैछ । फेरि बोडे महालक्ष्मीको बडो नेम गरी बोडेको पनि भोग गन्या । यी राजाले धेरै ग्राम ठिमी, बोडे, नकदेश, सांखु, चागु आदि सम भाग क्रमले भोग गरी शान्त भया ।

अस्य पुत्र प्राण मल्ल वर्ष २१। अस्य पुत्र विश्व मल्ल वर्ष १५। यी राजा स्वप्नमा ईश्वरका आज्ञाबमोजिम देवपाटन आई कान्तिपुरका राजा बुझाई चार नारायणहरू आवाहन गरी श्री पशुपतिनाथका चारै दिशामा यथाक्रमले स्थापना गन्या । त्यसमा जलशयनका सट्टा वासुकी हुन् । यिनका पालामा श्री पशुपतिनाथमा यी चांगुका मूर्ति स्थापना भयाकै साल हिमालय पर्वत पँहो आई चांगुनारायण ढाकिया र इन्द्रचोक बस्ने सहस्र शिवानन्द कान्यकुज ब्राह्मण कौशिकी गोत्रले विष्णुमतीले बगाई ल्यायाका

नारायणका मूर्ति ल्याई अधिका नारायण आसनमा थापना गरिदियाका यी चांगुनारायण हुनाले सहस्र शिवानन्दका दरसन्तानभर देवाली पूजा चांगुनारायणमा अज्ञतक भयाकै छ । निजै शिवानन्दले इन्द्रचोकमा इष्ट देवता स्थापना गरी आफ्नु शिला सालिक राखी गयाको अद्यापि छुँदैछ ।

अस्य पुत्र त्रैलोक्य मल्ल वर्ष १५। यी राजाका पालामा पूर्वबाट मासको भारी ल्याउंदा त्यसमा मकै गेडा १ मिसी आयो र शास्त्रज्ञाता गुणीजनले दुर्भिक्ष गर्नुया अन्न भनी मकै पूर्वतर्फ फर्काई शान्ति निमित्त ब्राह्मणहरूले यज्ञ, पाठ, पूजा, ब्राह्मण भोजन गराई मेरासम्मत मैले यो दुर्भिक्ष अन्न नल्याउनु भन्ने हुकुम चलाया ।

फेरि यी राजाले तुलजा जगाउने विधि पुस्तादेखि-नभै कान्तिपुरमा गन्यामा बहुत खेद गरी देवीछेउ धेरै भक्तिभाव गरी सेवा गर्दा देवीबाट स्वप्नामा आज्ञा भयो - हे राजा यस विधिले पूजा गरी थापना गराई स्त्री जातिलाई कहिल्यै पनि नदेखाई राख्न सक्छौ भन्या प्रति दिन एक फेरा तिमीथै म त्रिपाशा खेल्न आउनुया छु भन्ने आज्ञानुसार गुरुथौ सल्लाह गरी हीराको यन्त्र बनाई प्रतिष्ठा गराई पूजा गरी राख्यो । केही कालपछि यी राजाकी पुत्री गंगादेवीले छलकार गरी सांचो चोरी ताल्चा खोली भित्र पसी पूजा गरी ताल्चा मारी सांचो अधिका स्थानमै राखिदी छुन् । पछि त्रैलोक्य मल्ल राजा सधैका झै गरी त्रिपाशा खेल्न तयार भै रहंदा देवी प्रकट हुनु-भएन र बहुते दुःख साथ विलाप गरी भक्तिपूर्वक विनती गर्दा आकाशवाणी भयो - हे राजन् मलाई तिम्री पुत्री गंगादेवीले छोई पूजा गरी गयिन् । अबदेखि दर्शन बोली हुन्या छैन । चण्डाल जातिका पुत्रीका अंगमा प्रवेश गरी मात्र बोल्नेछु भन्या नभवाणी सुनी पण्डितहरू बोलाई शास्त्रविचारबाट कर्मचण्डाल जाति सुनार काम गर्नुया बांडा जाति ठहराई बांडाका छोरीहरूकन कुमारी तुल्याई पूजा गरी दुइ वर्षको शुभाशुभ जान्या गरी राख्याको आजतक छुँदैछ । फेरि यिनले भक्तपुरका आदिभैरवकन रथमा राखी ठूलो लिंगाकार बनाई शत्रुहन्ता कर्मले लिंग ढाली टोल टोलका गणेश, दुर्गाहरू सबै रथारोहण गरी मेष संक्रान्तिका दिन वीसक्याट नाम प्रतिवर्ष रथयात्राको प्रचार चलाया । फेरि यिनै राजाले आफ्ना लगायत ठिमी आदि ग्राममा पनि प्रतिवर्ष अनेक देवताहरूको यात्रा गराया । फेरि यिनैले भक्तपुरका काली पनि रथारोहण

गरी भैरवनाथ अनेक शक्तिविषे साधन इच्छा गरी काली-कालेश्वर प्रकाश गराया । यिनै भैरवनाथको रथ बनाउंदा पांश्रा कान्तिपुरको राजा बक्सई श्री पशुपतिनाथमा भेटी चढाई देवपाटनका कामीकन खाजा दी श्लेषमांतक वनको रूख जीर्ण भयाको ल्याई बनाउने प्रथा चलाया ।

अस्य पुत्र जगत्प्रकाश मल्ल वर्ष २१। यी राजाले देशमा पूर्व भागका नदीमा हनुमान् साधना गरी ठूलो घाट बनाई धेरै कीर्ति बनाया ।

अस्य पुत्र जितामित्र मल्ल वर्ष २१। अस्य पुत्र भूपति मल्ल वर्ष ३४। अस्य पुत्र रणजित् मल्ल वर्ष ३३। यी राजासित गोर्खाका पृथ्वीनारायण शाह आई तीन वर्षसम्म रणजित् मल्लको चाकरी गरी निजका छोरासंग मीत लगाई बस्याका थिया । यी रणजित् राजाले भैरवनाथका देवालयमा सुनका छाना र दर्वारका ढोका सुनका बनाई धेरै चोक बनाया । फेरि कान्तिपुरका झै बाबाको सालीक राख्या मन्सुवा गरी कान्तिपुरका राजा जयप्रकाश छेउ तेलकारहरू मांगिपठाउंदा राजाले खम्बा बिगान्या संकेत गरी तेलकारहरू पठाइदियाकाले तेलकारहरूले खम्बा खडा गर्दा तीन टुक्रा गरी भाँचिदिया । राजा रणजित्का मनमा बहुते चिन्ता हुंदा यी तेलकारहरूले फेरि युक्ति गरी खम्बा जोरी खडा गरिदिया । रणजित् मल्ल खुशी भै तेलकारहरूकन धेरै खिल्लत दिया । जयप्रकाश राजाले पनि धेरै खिल्लत दिया । फेरि यिनै राजाले धेरै खर्च गरी दर्वारको कोटयाहुति यज्ञ प्रारम्भ गरेमा यज्ञकुंड भरिएन र शास्त्रहरू विचार गरी नरबलि दिन सकेमात्र पूर्ण हुने ठहरी राजा चिन्तानुदेशी रहेका समय यिनै राजाका नेवानी भित्रीनीले राजपुत्र वीरनरसिंहको मरण भया मेरो छोरा राजा होला भन्ने विचार गरी द्रव्यद्वारा पुरोहितको चित्त बुझाई वीरनरसिंह रूपका पुतली बनाई रात्रि सोही यज्ञकुण्डमा होमन लायाछन् र चार दिनपछि कुमार वीर नरसिंह मल्ल शून्य भैगया । यस प्रकारले आफ्नु सन्तान शून्य भयापछि राजा रणजित् मल्ल दिक्दार भै गोर्खाली-लाई राज्य सौपी त्रैलोक्य मल्लले बनाइराखेका तुलजा ली आफू पनि काशीवास गै शून्य भैगया ।

इति भक्तपुरपट्टि वंशावली-क्रम : ॥

वाणाब्धियुगमशशिसम्मितशाकवर्षे
पौषस्यशुक्लनवमीरविसूनुवारे ॥

त्यक्त्वा स्वपत्तनपुरीं हरिसिंहदेवो ॥
 दुर्देवदैवविपरीतगिरि प्रविष्टः ॥
 तत्सुनुर्जलधाविनेन्दुरुदितो वल्लारसिंहस्ततो ॥
 जातो देवगणोपगीतमहिमा श्रीभद्रमल्लो नृपः ॥
 तस्याभूदथनागमल्लनृपतिस्तस्यापि जातःसुतः ॥
 तस्य श्री जयदेवमल्लनृपतिस्तस्यापि नागःसुतः ॥
 तत्सूनुश्च मदोग्रमल्लरुदितस्तस्यापि मणिःसुतः ॥
 प्रोद्यन्पूर्तिरशोकमल्लसुकृतिःकीर्तिप्रवापोन्नरः ॥
 तस्यात्मयोनिजयस्थितिमल्लदेवः ॥
 तस्माद्भून्नरपतिर्जयक्षमल्लः ॥
 यो विश्वविश्रुतिमहोन्नतरप्रतापो ॥
 धर्मानुरक्तमतिरस्य च रायमल्लः ॥
 तस्माद्भूद्भुवनमल्ल इति प्रसिद्धः
 श्रीप्राणमल्लवसुकल्पतनूस्ततोभूः ? ॥
 मार्तण्डवर्तनिरतोजनिविश्वमल्ल ॥
 स्त्रैलोक्यमल्लनृपतिः पुनरस्य पुत्रः ॥
 क्षीराणीविव चन्द्रमाःकिमुत नै उद्यत्प्रभामण्डलः ॥
 श्री कर्णः किमुतार्जुनोजनि जगत्सारैःसदारैर्गुणैः ॥
 एतस्माद्धिविधानवद्यविरसद्विद्यान्वितः श्रीजग ॥
 ज्योतिमल्लनरेन्द्रवन्द्यतिलको भूताधिपकेरुहः ॥
 नरेशमल्लो नृपराट् बभूव
 ततः सतांसमतजन्महेतुः
 मानी प्रजानां सकलागमानां
 ज्ञातापि हर्ता रिपुसंततीनां
 जगत्प्रकाशो नृपतिस्ततोभूत् ।
 साक्षत् पृथिव्यामपरो महेश्वरः ।
 दानेन कर्णश्च बलेन पार्थः ॥
 विराजमानो नृपमंडलेषु ॥
 तत्पुत्रःख्यातकीर्तिःसुमतिजयजितामित्रमल्लो नृपाणां
 इन्द्रोभूत्सर्वविद्यागमनिगमविधौ यस्य बुद्धिविशेषः ॥
 दातृणामग्नगण्यो रिपुगणविजयी सर्वसिद्धार्थविद्यो ॥
 नेपाले भूमिपालैर्मणिमयमुकुटैर्घृष्टपादारविन्दः ।
 अथ तस्य सुतोपि भूपतीन्द्रकरुणावान्
 निधितहुतेन पूर्णः ।
 रिपुमर्दनखंडनेपि शक्तः स्वकुले सूर्य इवापरो भवतः ॥
 तस्यापि नरनिधिगुणिताप्राणोपराधे निधिः
 स्वश्रे श्रीचरणारविन्दनिरतः कामारिसूनोपमः ।
 नीतिज्ञः क्षितिपालभालतिलकः सौम्यः प्रजावल्लभः
 तारानायकरूपभूपरणजित्मल्लाख्यसूर्यान्वयः ।
 श्री मद्भूपतिवासवात्मजमभून्नेपालचूडामणिः ॥

अब कान्तिपुर महिमा वर्णन

अम्बर मल्ल राजाले नेपाल रक्षा निमित्त श्रीवीर विक्रमादित्य राजाले जमायाको हरसिद्धिको नृत्य ठूलो हो भन्ने विचार गरी प्रथम सो नृत्य सन्मानपूर्वक जगाउंदा भया । बौद्ध मतावलम्बी बांडाहरूले आफूले छुन नहुने देवताको राजा प्रजा सबैबाट ठूलो सम्मान भयाको देखी यीखले मान घटाउनका लागि मतो गरी सिबुमा बसी अनुष्ठान न्यास, मन्त्र प्रयोग गरी रोपाईंका बेलामा पानी थुनी अनावृष्टि गरी अनिकाल पारी हरसिद्धिका हात्तीले अन्न खाइदियो भन्ने दोष लगाया । पछि सहकाल गर्नालाई खोकनाका महालक्ष्मी आवाहन गर्नुपःयो भनी राजा बक्सई बौद्ध मतानुसार बांडाहरूले नाच उठाया । फेरि मनमयेजु त्रिशक्ति नाच चलाया । अमाल पर्वतवासिनी हलचोकदेवी, पचलीभैरवका नवदुर्गागण, लुमडी कालीका नवदुर्गागण, कङ्केश्वरी आदिका नृत्य चलाई देशमध्येका डहाथश्वरी (?) का नृत्य चलाया । यी ईट ठप्पेश्वरी (?) का नृत्य चलाउंदा कीर्तिपुरका बाघभैरवलाई धुवाहालमा स्थापित गरेकाले कीर्तिपुरमा पनि नृत्य गर्ने रीत चल्याको हो । यी राजाले अनेक स्थानमा गुणीजनहरू राखी देवतागण जगाई प्रतिस्थानमा नृत्य लीला गराउंदाश्रया । एकपल्ट कंकेश्वरीका नृत्य प्रकाश गर्दा समयमा कोही दुर्जन मनुष्य पशुरूप भैरहंदा देवी कोप भै नरबलि भोग लिया र यहादेखि नृत्यमा कष्ट होला भनी कालीपूजा गरी शान्त गराया । देवी कोप भयाकाले नरबलि दिएमात्र नृत्य हुने भन्नाले १२ वर्षमा मात्र देवीगणहरूको नृत्य गर्ने प्रथा चलाई दियाका अद्यापि छंदैछ ।

फेरि यिनै राजाले लुमडी, कंकेश्वरी, लुचुभली (?) आदिमा प्रेत चतुर्दशीका दिन यथाक्रमले होम गरी अमावस्याको दिन रथारोहण गरी प्रतिवर्ष शहरमा यात्रा गर्ने प्रथा चलाया । यी राजाले भक्तपुर राज्यबाट भाग पाई भोग गरेका ग्राम देश कान्तिपुर, ललितपुर, बांडागाउँ, थैव, हरिसिद्धि, लुभु, सानागाउँ, सुनागुठी, थैचो, चापागाउँ, लेले, फर्पिङ्ग, खोकना, पांगा, कीर्तिपुर, थानकोट, बलम्बु, सतुंगल, हलचोक, फुतुं, धर्मथली, टोखा, चपलीगाउँ लेलेग्राम, धनग्राम, चुकग्राम, गोकर्ण, देवपत्तन, बंदीग्राम, वेदीशारण, मालीग्राम, चाबुमती आदि ३२ ग्राम देशहरू यिनका अम्बलमा थिया । अवि अधिका राजाहरूले यी ग्रामहरू ब्राह्मणहरूलाई आफ्ना पुत्रीहरू

दान दियाका र कोही देश फाटी जाई बसेका कोही परापूर्वदेखिका देवताहरूले बसायाका हुन् । सांखु, शंकर-देव राजाले व्रजयोगिनीकन शंखाकार देश बनाई शंखपुर नाम राखी प्रजा बसाई चढायाको हो भन्ने सज्जन पंडित-हरूले विनती गर्दा राजाले थाहा पाया । त्यसपछि कीर्तिपुर थैचोमा नौदुर्गागणको नाच बनाई प्रजालाई आनन्द दी सुखसित राज्य भोग गरी राजा अम्मर मल्ल शान्त भै गया ।

अस्य पुत्र सूर्य मल्ल वर्ष ८१। यी राजाले भक्तपुरका अमलमा रहेका सांखु, चांगु बलात्कारले जफती गरी आफ्ना देश बनाई चलन गन्या । केही वर्षपछि श्री ब्रह्मयोगिनी माताको धेरै वर्ष सेवा प्रार्थना गरी चैत्रका पूर्णिमादेखि अष्टमीपर्यन्त पंचप्रकारका रथारोहण गरी देवी देशमा राखी बडो उत्साहपूर्वक प्रतिवर्ष यात्रा चलाई देश घुमाउने प्रथा र चांगुनारायणको यात्रा चलाया । राजा आफू पनि ६ वर्षसम्म शंखपुरमा बसी कान्तिपुरमा आया । त्यस बखत देवपाटनमा बडो उत्पात भइरह्योको रहेछ । उत्पातको बयान देवपाटनमा कोही प्रजाको मरण भई स्मशानमा दाह गर्नालाई लगी दाहा गर्नेहरू जिम्मा लागी दाह हुंदा मुर्दाको मस्तक फुटी उछिट्टेको गिदीको छिटा पर्दा पोल्ने गोठ १ कोही शूद्र जाति बाला नाम गन्याका मानिसका मुखमा परेछ र सो रस नरमांसको स्वाद छोड्न नसकी गुप्त गरी मुर्दाको मासु चोरी खांदै गरेका प्रभावले विकट राक्षस भै त्यहीं वनभित्र बसी प्रजाहरूको मृतक ल्याउंदा मुर्दा छोसी खाइदिने, कैले वनमा एकलै जाने मनुष्यकन पनि समाती मारी खाइदिने गरी बहुत कष्ट दियाको राजाले सुन्या । यसपछि विचार गर्दा यही दैत्य बनेको बालाको मित्र १ तेलकारकन पंडितहरूबाट चित्त बुझाई लालचवश शास्त्रको प्रमाण राजाज्ञाबाट समेत मित्र मार्न कबूल गन्यो र मनवेगी लोहको शस्त्र बनाई खुवाउनलाई अनेक सर्जामसमेत आफूले लगी मित्र बाला दैत्यका खोजीमा वनभित्र पसेछ । केही दूर गएपछि मित्र फेला पारी स्वागत गरी भोजको सरजाम र रक्सीसमेत धेरै पारी अचेत भयापछि मनवेगी लोक शस्त्र प्रहार गरी मारी भागेछ । मरेको बाला दैत्य कबन्ध (मुर्कट्टा) रूपले मारी भान्ने तेलकारलाई लगारी आउंदा खाडलमा परि उठ्न सकेनछ र सबैले माटोले पुरिदियाको बालागाल भनी अद्यापि देखाउंदैछन् । तेलीलाई बाला दैत्य मारी सबैको रक्षा गरिदिया भन्नाले अधि नभएको तेलीहरूको मुर्दा लैजांदा मृतक बाजा भनी सिरपाउ

दियाको अझतक छंदैछ ।

अस्य पुत्र नरेन्द्र मल्ल वर्ष ५। यी राजाका पालामा देवपट्टनवासी नेवार कोलोखा नाम गरेकोले नित्य चांगु जाई नारायण दर्शन गर्न्या नियम गन्याको रहेछ । एक दिन चांगुनारायण दर्शन गर्न जांदा मनमती असमेल गरी बढी आएकोले तरी जान नसकी खेद गरी बसेमा आकाशवाणी प्रभुको भएछ — हे कोलोखा, अब तिमिले चांगुसम्म पुग्नु पर्दैन । मेरो बगी आयाको मूर्ति तिमिले लगी देवपट्टनमा चङ्गकुंड स्वयम्भू ब्रह्ममूर्तिसंधि स्थापना गर, भन्ने सुनी भक्त कोलोखाले मूर्ति खोज्दा लक्ष्मी सरस्वतीसहित श्री भगवान्को मूर्ति मनमती नदीका पाखामा बगी आयाको देख्यो र यो स्वरज्ञानुसार ब्रह्ममूर्ति संधी स्थापना गरी कृष्ण अष्टमीका दिन जाग्रम आदि अनेक पूजा गरी स्थापित गरेको नारायण मूर्ति अझतक छंदैछ । यिनै राजाले अधिका त्रिशूलयात्रानिमित्त भुवनेश्वरीमा पनि युग्म देवालय बनाइदिया ।

अस्य पुत्र महीन्द्र मल्ल वर्ष २१। यी राजाले आफ्ना दवारका उत्तरपट्टि पशुपतिनाथको देवालय बनाई महीन्द्रे-श्वर नाम राखी स्थापित गराया । फेरि दिल्लीका बादशाहकन स्वेत हंस र बाज चढाई बादशाह खुशी गराई महीन्द्र मल्ल राजाका साथ गयाका मोहरसिंह काजीका सल्लाहले आफ्ना नामको छ मासाको टक मागी ल्याई मोहरमा छाप राखी महीन्द्र मल्ली अधेली मोहर नाम चलाई भरमुलुकमा फिजाया । महीन्द्र मल्ल राजाले ल्यायाकाले महीन्द्रमल्ली, छमाशा टक मारेकाले अधेली, मोहरसिंह काजीका सल्लाहबाट मागेकाले मोहर भन्ने नाम चल्याको सो आजतक नेपाल राज्यमा प्रचलित छ । फेरि यिनै राजाले कान्तिपुरमा खसहरूलाई घर खेत बीर्ता दिया । फेरि यिनै राजाले तुलजा देवीको अधिको स्थान भक्तपुर हो भन्ने विचार गरी कान्तिपुरमा पूजा गरी नित्य भक्तपुर गै तुलजा जगाउने मन्त्र जपी दर्शन गरी आउने गर्दा रह्याछन् । एक दिन तुलजा देवी खुशी भै आज्ञा भएछ — हे राजन्, म राजा रत्न मल्लका पालादेखि नै कान्तिपुरमा बस्याकी छु । तिमिले नित्य कष्ट गरी यहां आउनुपर्दैन । तिम्नो मनमती भक्तपुरमा देखिने गरी बहुत उच्चा यन्त्राकार गरी त्यहीं कान्तिपुर राजा रत्न मल्लले मकन स्थापित गन्याका स्थानमा देवालय बनाऊ भन्ने देवीका आज्ञानुसार राजा खुशी भै कालीगढहरू जम्मा गरी देवालय बनाउने लक्षण बताउन

लागेका बखत अकस्मात् श्री ईश्वरीका इच्छाले एक संन्यासी रूप प्रकट भै कालीगढहरूकन यन्त्राकार देवालयको लक्षण मन्त्रभेद बताई अंतरधान भैगया । तहांउप्रान्त कालीगढहरूले संन्यासीका आज्ञाबमोजिम गरी ईश्वरीको देवालय यथाविधिले सिद्ध्याई तैयार पान्याको अद्यापि छंदैछ । नेपाल सम्वत् ६६९ माघ शुक्ल पञ्चमी सोमवार रेवती नक्षत्रका दिन श्री तुलजा भवानी भ्रमररूपले देवालयमा प्रवेश गरिन् । सम्वत् ६८४ साल, माघ कृष्ण दशमी, सोमवार, अनुराधा नक्षत्रमा तलेजुको देवालय प्रतिष्ठा गराया । भ्रमररूप भवानी देवालयमा प्रवेश भयाको राजाले देख्दा अत्यन्त हर्ष उत्साहित भै धेरै ब्राह्मणकन बिर्ता दक्षिणा दी संतुष्ट गन्या । त्यस दिनदेखि कान्तिपुरमा प्रजाहरूले ठूलो उच्चा गरी घर बनाउन पाया । फेरि यिनैले पशुपतिनाथका आदिका चार नाम बनाई चार मुखमा चढाया । यी नाग बाहुन हुनाले अद्यापि छंदैछन् । फेरि यी राजाले मछीन्द्रनाथ, तुलजा आदि धेरै देवस्थानहरूमा धेरै गुठ पूजा गहना राखी धेरै धर्म कीर्ति गरी शान्त भै गया ।

अस्य पुत्र २ जेष्ठ पत्नी कुन्तीतिरका शिवसिंह मल्ल वर्ष २५। कनिष्ठ रानीतरफका सदाशिव मल्ल । यी सदाशिव मल्ल दुर्जनका संगले दुर्जन भै घोडा पाली बथान तुल्याई प्रजाहरूका बालीमा छाडी खुवाई नाश गरिदिया र यात्रा हेर्न आउने सुन्दरी स्त्री जनमा बलात्कारसमेत गर्ने गरेकाले प्रजा बहुते कष्टित भया । यिनका उपद्रवले प्रजा बागी भयाका र एक दिन यी राजा शिकार खेलनका निमित्त मनहरातरफ गयाका बखत बागी प्रजा सबै मिली ठकुरी तिरका शिवसिंह मल्लको हुकुम भनी पीछा गरी मनहरातरफ जांदा सदाशिव मल्ल भागी भक्तपुरतरफ गया । त्यसपछि भक्तपुरका राजा भेटी मदत दिनुभया कान्तिपुरका साथ लड्छु भन्या कुरा गन्याछन् । राजाले मद्दत दिन कबूल नगरी प्रवस्ती गर्ने विचार साथ भत्ता र २ चोक दर्वार नोकरसमेत दी सुविस्तासाथ नजरबन्दीमा राख्याका केही कालपछि त्यहीँ स्वर्ग भै गया । सदाशिव मल्लको चोक भन्ने अज्ञतक प्रख्यात छंदैछ ।

त्यहांदेखि कान्तिपुरमा सूर्य वंशी राज्य लोप भै गया ।

त्यसपछि शिवसिंह मल्ल राजा भै ललितपुरका राजा काजी हातमा ली ललितपुरमा पनि रजाई चलाया ।

केही कालपछि दक्षिणी लम्बकणं महाराष्ट्रिय भट्ट आई कुलेश्वरमा पसी कुलेश्वरी जगाउंदा नन्द नाम गन्याका दुईजना (?) काठमाडौंका जैसी काजीले यिनीकन लगी राजा शिवसिंह मल्लछेउ भेट गराई गुरु पदवी गरी ललितपुर पाटनमा रजाई चलाई कान्तिपुर ललितपत्तन दुवै शहरमा देउतले स्थापना गराया । फेरि, केही दिनपछि कडेल चोकभित्र स्वान प्रवेश भयो र राजपुरोहितहरूले यस वाक्यले शान्ति गन्या । कडेलचोक अभ्यंतर कुत्ता प्रवेशः शान्ति शिवसिंह मल्ल स्वाहा ।

यस्तो अशुद्ध वचन राजपुरोहितहरूका मुखबाट निस्केको सुनी राजा बहुत चिंतित भया । त्यसपछि देउतलेको प्रतिष्ठा गरी ब्राह्मणभोजनको संकल्प गराउंदा ब्राह्मणभोजमहंकारीष्ये भन्ने मेरा देशमा कोही पण्डित नभया जस्तो भयो भन्ने विचार गरी काजीहरूसंग सल्लाह गर्दा देश देशका पण्डितहरू ल्याई राख्ने सल्लाह दिया र वाग्वादिनीले वरदान दियाका तिर्हौतिया पण्डित भयाकाले तिरहुतका राजाकन हंस, बाज सौगात पठाई विसंवार, कर्महेलको ढपतर बारख आदि थरका पण्डितहरू मागी ल्याई आफ्ना देशमा राम्रा तौरसंग राखी घर खेत बिर्ता दी बसाया । यस दिनदेखि राजकुमारहरूकन डोला लिन जान्या पनि यिनै तिरहुतिया भया । मैयाहरूका संग आउनुया ब्राह्मणहरू पनि बिर्ता पाई तीनै शहरमा बस्या । फेरि, यिनै राजाले देशरक्षाका निमित्त श्री पचलीभैरव क्षेत्रपाल हुन् भनी यथाक्रमले माटोका कूप बनाई नाना द्रव्य भरी ठूलो मांसाहुति यज्ञ गरी प्रतिवर्ष आश्विन शुक्ल ५ रोजका दिन यात्रा गर्ने प्रथा चलाया । यी राजा शिवसिंह मल्लका पुत्र हरिहरसिंह मल्लले राजा शिवसिंह मल्लका जिदगीमै शान्त भयाकाले राज्य गर्न पाएनन् । युवराज हरिहरसिंहका जेठा रानीतिर पुत्र जेष्ठ लक्ष्मीनरसिंह कान्छी रानीतिर ऋद्धि नरसिंह मल्ल रह्याछन् । माहिली रानी लालमतीतिर सन्तान भयाको रहेनछ र युवराज स्वर्ग भयापछि माहिली रानी सती जान्छु भनी हठ गर्दा राजा शिवसिंहले माहिली बुहारी गर्भ भयाकीले सती जानु हुंदैन, तिम्रा गर्भबाट छोरी छोरा जे भए तापनि ललितपुरको राज्य दियां । जेठा कुमार लक्ष्मीनरसिंह कान्तिपुरको राज्य गन्याछन् भनी बुहारी लालमती रानीकन बहुत तरहले बुझाई सती जान दिएनन् । युवराज हरिहरसिंहको संस्कार जेठा राजकुमार लक्ष्मीनरसिंहबाट गराया । यसपछि माहिली रानी लालमतीका गर्भदेखि पनि पुत्र जन्म भयो र गर्भबाट राज्यसिद्धि गरी

पैदा भयाकाले सिद्धिनरसिंह भन्ने नाम प्रख्यात भया । राजा शिवसिंह मल्ल तीनै नाती संयुक्त गरी राज्य गरी रहंदा समय मै ज्येष्ठ कुमार लक्ष्मीनरसिंह मल्ल बेहोस (उन्मादपन) स्वभाव भयाकोले राजा शिवसिंह र गंगारानी बहुतै उदास भया । सोही बखत वनविहार गरी उदास चित्त शान्त गराउन्या निमित्त बुढानीलकंठ जान्या अर्धमार्गमा सुस्थिर गरी बघैचा बनाई अनेक फलफुलका वृक्ष रोपी रानीवन नाम राखिदिया । फेरि शिवसिंह मल्ल राजाले नाती लक्ष्मीनरसिंह मल्लकन इलाज अनेक औषधि यन्त्र मन्त्र गरी रोग शान्त गराया । आफू वृद्ध भयाकाले कुमार लक्ष्मीनरसिंहकन तुलजा जगाउन्या मन्त्र-साथ कान्तिपुरका राज्याभिषेक गरी सिद्धिनरसिंहकन ललितपुरको राज्य अभिषेक दिया । तुलजा जगाउन्या मन्त्र भने एक जनालाई मात्र दिनु भन्ने तुलजाको हुकुम हुनाले सिद्धिनरसिंहले पायानन् । केही कालपछि लक्ष्मीनरसिंह, सिद्धि नरसिंह दुवै खेल्ना निमित्त रानीवन गयामा तुलजा मन्त्रका कारणमा झगडा परी लक्ष्मीनरसिंहले सिद्धिनरसिंहलाई रुखमा बांधी कुटी ठूलो सासना गरी आउंदा राजा शिवसिंह मल्लले थाहा पाई म छंदै यस्तो गन्या भनी कोप गरी लक्ष्मीनरसिंहलाई रातमा निकाला गरिदिदा बाजेका भयले रात्रिविषे लक्ष्मीनरसिंह कान्तिपुर-देखि निस्की देवपाटनमा कोही १ रजकका घरमा गुप्त गरी रह्या । धेरै दिनसम्म गुप्त भै रहंदा रजकपुत्री बुरुचो फिकुंचाहरूले बहुत तरहसंग राजपुत्रको सेवा गर्दा यिनीहरूका साथ राजपुत्रको गुप्त कार्यसमेत भै मेरो राज्य भयाको दिन तिमीहरूको जल आदि सबै कर्म चलाइ-दिउला भन्ने राजपुत्रले प्रतिज्ञासमेत गन्याछन् ।

यहांपछि यिनै राजा शिवसिंहका पालामा नित्यानन्द नाम १ षोडसन्यासी ब्रह्मचारी स्वामी दक्षिण देशदेखि आई श्री पशुपतिस्थानमा रह्याका गंगारानीले सुनिन् र रानी आई स्वामीको सम्मान गरी श्री पशुपतिनाथका पुजाहारी गर्न्या योग्य हुन् भन्ने निश्चय गरी पुजारी गरी राख्या । यी स्वामी बहुत सामर्थवान् हुनाले राजाका कल्याणनिमित्त इच्छा गरी अघोरनाथका दृष्टि सोझै पनलि ललितपुरका राजाहरू धेरै वर्ष नरह्याका भन्ने ठहराई दृष्टि-दोषनिवारणनिमित्त अघोरनाथका अग्रभागमा कुतूहल-क्रिया सम्पन्न गरी उन्मत्त भैरव जगाई स्थापना गन्या । यस दिनदेखि ललितपुरमा राजा मन्त्रीहरू बढिया भया ।

फेरि, बालकहरूलाई सिबुका बुढियाको देवपत्तन भय निवारण गराया । कोही कोही बालकहरूलाई सो बुढिया लागेमा उन्मत्त भैरव पूजा गरिदिदा पनि शान्त हुने भो ।

फेरि, राजराजेश्वरी जङ्गल ठूलो गरी बनाई श्री पशुपतिनाथ प्रीत्यर्थ चढाया । रानी गङ्गालाई तिम्रा सन्तानलाई दुवै शहरको राज्य स्थित रहला भन्या । यी स्वामीको आशीर्वाद र पशुपतिमन्दिरको छाना बनाउन आज्ञा पाई रानो खुशी भै राजा बक्सार्थ श्री पशुपतिनाथको ३ तले छाना बिग्रेकोले पछि कष्ट होला भनी माझको १ खण्ड झिकी २ तलामात्र कायम राखी धेरै सुन खर्च गरी गजूर छाना बनाई त्रिकोण ईट पारी देवालय बनाइ-दिया । सम्वत् ७७५ सालमा त्रिकोण ईट बन्यो । चांगु-नारायणको देवालय पनि सम्पूर्ण गरी छाडिदिया ।

केही कालपछि एक रात्रिविषे श्री पशुपतिनाथका देवालयका नैर्ऋत्यकोणको सर्प विशब्द गरी करायो र सुन्या मानिसहरूसमेत बहिरा भै गया । त्यसका चौथा दिनमा राजा शिवसिंह मल्ल शून्य पदवीमा गन्या । गंगारानी पनि सहगामिनी भयिन् ।

अस्य पुत्र लक्ष्मीनरसिंह मल्ल वर्ष ११। त्यसपछि रजकका घरमा गुप्त रहेका राजा लक्ष्मीनरसिंह कान्तिपुरमा आई राज्य गरी बस्दा भया । यी लक्ष्मीनरसिंह मल्ल राजा अधिदेखि नै बेहोशी स्वभावका, शान्त गराई राख्याका, फेरि उस्तै भै रजकहरूको पानी चलाइदिया र लालमती रानीले अब यहां बसी भलो हुन्या छैन भन्ने विचार गरी अधि राजा रत्न मल्लले भक्तपुरबाट कान्तिपुरमा ल्याइराखेका तुलजा देवी आफना खोपामा राखी पुत्र सिद्धिनरसिंह मल्ल सौता कान्छी रानी ... मती यिनका पुत्र सिद्धिनरसिंह मल्ल र बुहारीहरूसमेत ललितपुरमा प्रवेश भै राज्य भोग गर्दा भया । यसै वर्ष परापूर्वका दिगंवारानी पश्चिम दिशाकी वाराही नन्दीग्रामका ग्राम देवी बगाई लैजांदा नन्दीग्रामवासी प्रजाहरूलाई सुनाइ-दिनु भयो — हे प्रजा हो म रुद्रमतीमा बगी जान लागें । संभार गर भन्ने भगवतीको आज्ञा हुंदा पनि प्रजाहरूले वास्ता नराखी वाराही बगी जांदा चौथा दिनमा चौबा-हालका नाग आई लान खोज्दा रुद्रमती तीरैतीर बगी बागमतीसम्म पुगेकाले वागमतीका नागले लान नदिई ताहीं अड्कनु भयाको धनतिल वाराही भनी बागमतीका मध्यमा अज्ञतक छंदैछन् । वाराहीबाट बग्ने समयमा

नन्दीग्रामवासी मनुष्यलाई जनाउंदा पनि वास्ता नराखेकाले वाराहीबाट नन्दीग्रामवासीले सुख नपाउन् भन्ने शाप दिनु भयाकोले नन्दीग्रामवासी संघ दुःखी भयाका हुन् । त्यस दिनदेखि नन्दीग्रामको ग्रामरक्षक पीठ नहुंदा राजा बक्सार्ई उत्तर वैष्णवीगणहरूको यात्रा प्रतिवर्ष चलाई धेरै गुठी पनि राखिदिया

यसपछि ललितपुरका राजा सिद्धिनरसिंह मल्ल आफ्ना राज्यनिमित्त बुह (?) नामले १ ग्राम बसाई श्री पशुपति नाथको मूर्तिसमेत स्थापित गरी शिवपुर नाम राखी तामापत्र गरी श्री पशुपतिनाथकन चढाया ।

फेरि यी राजाले पचली भैरवको कूप कहिल्यै नभरिने भन्ने सुनी म भरिदिन्छु भन्ने अभिमान गरी अनेक द्रव्य बोकाई मङ्गलभट्टदेखि पचलीसम्म एक लहर गरी भराउंदा भरिएन र सबै भरियाबाट बागमतीका जल बोकाई दिन-दिनभर भराउंदा पनि नभरिदा राजा आफै आई अपराध क्षमानिमित्त अनेक विधि पूजा गरी धेरै खर्च र प्रार्थना गरी प्रतिवर्ष एक हंस बलिसहित पूजा गरौंला भन्ने भाकल गरी पूजा गरिराखेको अद्यापि छंदैछ । यस्ता प्रत्यक्ष पचली भैरव हुन् ।

यस वर्ष कान्तिपुरमा भैरवयात्रा गरी ल्याउंदा अर्ध मार्गमा खसी यी कूपको थोर त्यहीँ जमीनमा खसी ढुंगाले छोपिराखेको भेलुपाट भनी अझतक प्रख्यात छ । फेरि कान्तिपुरका राजाले धातुका कूप बनाइदिया ।

एक दिन राजा सिद्धिनरसिंह मल्ल कौसीमा बसी कान्तिपुरतर्फ नजर दिंदा कान्तिपुरका दरबारबाट आगोका ज्वाला उडी आएको देख्या र घोडा चढी कान्तिपुर जांदा दाज्यू लक्ष्मीनरसिंह राजा लोप भैरहेका रह्याछन् भतीजा प्रतापमल्ल बोलाई तुलजा जगाउने मन्त्र तिमीले पायौं कि भनी सुध्याउंटा बुबाज्यूबाट हुकुम हुंदा कोचा भडेलले छल गरी मलाई पठाएन नयां गोलफुमा टेकु दोभानको जल भरी मन्त्रसमेत सोही गोलफुमा हाली शान्त हुनु भय! भन्ने विनती गर्दा राजा सिद्धिनरसिंह मल्लले भतीजालाई धिक्कारी फर्की महतारी लालमतीमा सबै बिस्तार बताउंदा मुमा रानीले देवता मैले खोपामा गुप्त गरी राखेकी छु । मन्त्र पनि कान्तिपुरबाट उडी आयाको तिमीले देख्यौ । अब भवानी तुलजाको प्रवेश ललितपुरमा हुन्छ । तसर्थ तिमीले भवानीको भक्ति गरिरहनु भन्ने

विस्तार बतायिन् । फेरि रानी लालमतीले तुलजा जगाउन्त्या विधान जान्या ब्राह्मणबाट पुत्रलाई दीक्षा दिलाउने विचार गरी अधिदेखिका राजा पुरोहितहरूसित बुझी हेर्दा निजहरूलेसमेत तुलजा विधान भेद मिलाउन नसकी रानी बहुते चिन्तामा रहनु भयाको बखत स्वप्ना के देख्नु भो भने विश्वनाथ भेट । सो स्वप्ना देखी वैश्यका घर बसेका विश्वनाथ उपाध्यायकन खोजी ल्याई बुझी हेर्दा विश्वनाथ उपाध्यायले भेद बताया र रानी खुशी भै आफ्ना खोपामा रह्याको तुलजा देखाई पुत्र सिद्धिनरसिंह राजालाई दीक्षा दिलाई नेपाली सम्वत् ७४० मा तुलजाकन देवालय बनाई जेष्ठ शुक्ल १० का दिन हस्ता नक्षत्र व्यतीपात योग बुधवासर वृष राशीमा सूर्य भएका दिनमा प्रतिष्ठा गर्दा आकाशमार्गबाट एक अग्निको ज्वाला आई देवालयभित्र बस्याको राजा प्रजा सबैले देखी राजा खुशी भै गुरु विश्वनाथ उपाध्यायकन कल्पवृक्ष दक्षिणा दिन्छु भनी भन्दा विश्वनाथ उपाध्यायले ललितपुरका ब्राह्मणहरू सबै दुःखी छन् यिनै दुःखी ब्राह्मणहरूलाई दिनुहवस् भनी राजासित विनती गर्दा राजाले पनि मंजूर गरी दुइ कल्पवृक्ष तयार गरी गुरु विश्वनाथ उपाध्यायद्वारा सबै उपाध्याय ब्राह्मणहरूको दरिद्र मोचन गराया । यी सिद्धिनरसिंह मल्ल राजाका महतारी लालमती रानीकन हरिहरसिंह मल्ल राजाले मुखै नहेरी श्री पशुपतिका स्थानमा राखिदियाका थिए र काजीहरूले युक्ति गरी सुलग्नमा यी रानी राजाको भेट गराई श्री पशुपतिनाथसंघि दक्षिणपट्टि भैरवका अगाडि संभोग भै गर्भाधान भयाका हुनाले यी राजा सिद्धिनरसिंह मल्ल बहुते शान्त बानी स्वभाव भयाका हुन् । यी राजाले दरवार पनि ठूलो बनाई यथाक्रमले भंडारखाल बनाई तीन खण्ड गरी तलेजु देवल देगुतले मच्छिन्द्रनाथकन चढाया ।

फेरि यी राजाले आफ्ना वैमातृ भाइ ऋद्धिनरसिंह मल्लकन सौगलटोल १ को राजा गरी चित्त बुझाई राख्या ।

फेरि यी राजाले दरवारको ठूलो देवालय बनाई मूर्ति बनाउन लाग्दा श्रीकृष्णबाट राजालाई तैले अरू मूर्ति बनाउन पर्दैन, मेरो मूर्ति फलाना जग्गामा छ भन्या स्वप्ना हुंदा खोजी हेर्दा बांया पाउको बुढी औंला फुटि-गयाको देखी राजाका मनमा मूर्ति खंडित भयाकोले बडो फिक्री गरिरहंदा फेरि राजालाई स्वप्ना भयो - हे राजन् मूर्ति खंडित भएको होइन । मलाई व्याधाले बाण प्रहार

गन्याको चिह्न हो । फिक्री नगर – भन्ने श्रीकृष्ण भगवान्को आज्ञा हुँदा राजा खुशी भै देवालय सिद्ध गरी गुरु विश्वनाथ उपाध्याय पुरोहित गरी धेरै द्रव्य लगाई कोट्ट्याहुति होम गरी नेपाल सम्वत् ७५७ साल फाल्गुण शुक्लका दिन प्रतिष्ठा गराया । यो कोट्ट्याहुति होम गर्दा कान्तिपुरका राजा प्रताप मल्ल र लम्बकण भट्ट दुवै मिली यज्ञमा विघ्न गर्ने नियतले ठूलो काल सर्पका रूप गरी यज्ञ मण्डपमा प्रवेश गर्दा विश्वनाथ उपाध्यायले चाल पाई दुवैकन पत्नी गोला पारी आफना आसनमनि राखी चलन नसक्ने स्तम्भनास्त्र प्रयोग गरी पूर्णाहुतिका दिनसम्म पनि कसैले लिन आएन भने सर्पाहुति गरूला भन्या विचार गरी राखे । फेरि १०१५ दिनपछि यो अनर्थ हुन लागेको कान्तिपुरका जामन गुभाजुले थाहा पाई काठमाडौं भुटेश्वर गै धेरै दिन कष्ट गरी त्यहाँका देवता १ मोमहेन्द्र देवता १-२ देवता उठाई पठाया । यी दुवै देवताहरू आई बालकरूप ली भोटोमात्र लाई यज्ञमण्डपका द्वारसंधी बसी नबोली भोटोमात्र थापी बस्दा स्याबजी आदि सबै समय तयार गरी यिनीहरूलाई दिँदा भोटोमा थाप्दै १२। १३ मुठी चिउरा खाइदिया । सो देखी विश्वनाथ उपाध्यायले तिमीहरूको इच्छा के छ भनी मुध्याउंदा मुखले केही नबोली हस्तसकेतबाट घुंडामनि गोला पारीराखेका दुवै सर्प देऊ भनी भोटा थापिरहंदा सत्य कबुलाई धेरै विनती गराई दुवै सर्प भोटोमा राखिदिया । सर्प लगी बागमती र मरुमा बसिरहने जामन गुभाजुलाई सौपिदिया । त्यसपछि जामन गुभाजुले मन्त्र प्रयोग गरी यिनीहरूकन जस्ताकोतस्तो गरी राजा र भट्ट खडा गरी बहुतै खै गरे । त्यस दिनदेखि राजा प्रताप मल्ल लम्बकण भट्ट दुवैले जामन गुभाजुका मतबेगर केही कर्म गरेनन् ।

यहाँपछि विश्वनाथ उपाध्यायले विघ्न टारी निविघ्न यज्ञ सम्पूर्ण गरिदियाकाले राजा खुशी भै गुरु विश्वनाथ उपाध्यायकन ललितपत्तनभरका लगापात जजमानी बिर्ता गरी गावाहालका घर धेरै खेत पनि दक्षिणा दिया । अधि ब्राह्मणहरूका जजमानी बिर्ता थिएन । त्यस दिनदेखि बिर्ता र विश्वनाथ उपाध्यायलाई पनि जजमानी बंडा गरी विश्वनाथ उपाध्यायका सन्तान राखी यी तिम्ना जजमान हुन् । ठूला ठूला कर्म अरू ब्राह्मणले नचलाउनु भनी बंदेज गरिदिया । फेरि यिनै राजाले गोपीकृष्ण नित्य नैमित्तिक गुठी राखी गुरु विश्वनाथकन पूजक गराया । राजाले ज्याउला पोखरी बनाउंदा सात तला सीढी राखी पांच इनार बनाई तयार गर्दा पानी उभ्रेन

र गुरुछेउ विनती गरी गुरु विश्वनाथबाट पुरश्चरण गरी पांच इनारबाट पानी उमराई पोखरी भरी प्रतिष्ठा गरिदिया ।

केही दिनपछि यी राजाले आफूले बनायाको खाडल देवालय ठूलो हो भनी रात्रिविषे हेरिरहंदा देवालयभित्र गोपीकृष्ण खेलिरहनु भयाको दर्शन पाया र कलियुगका राजाका चर्मचक्षुले यस्तो दर्शन महाकष्ट गरे पनि पाउन नसक्नेमा श्री राधाकृष्णका कृपाले सहजै दर्शन मिल्यो भन्ने विचार गरी ईश्वरविषे भक्ति चढाई संसारदेखि विरक्त भया ।

सौगलटोलका राजा श्रद्धिनरसिंह मल्ल पनि दाजुका झैं देवालय बनाउनेमा विचार गरी सौगलटोल शहरका गोपीकृष्णका देवालय बनाई प्रतिष्ठा गरी धेरै गुठी राखिदिया ।

केही कालपछि मञ्जीन्द्रनाथको प्रतिवर्षको रथयात्रा गर्दा पुरुष जङ्गलमा नफर्की सोझो गरी रथ खेतसम्म पुरियो र रथ खेतबाट चलाई ल्याउन नसकी १५।१६ दिनसम्म अड्कंदा कोई २ वर्षका बालकका शरीरमा आवेश मै राजारथी ब्राह्मणले स्वस्तिवाचन गरी छत्र समाई राजगुरु विश्वनाथ उपाध्याय रथमा बसेमा मेरा रथ चलाई रथयात्रा गर्न सकौला भन्या आज्ञा हुंदा राजा सिद्धिनरसिंह मल्ल रथयात्रा गर्न आउंदा गोपीकृष्णको मूर्तिको दर्शन पाया । ती बालकले यस्तो श्लोक पनि पढ्याः—

नमः सवित्रे जगदेकचक्षुषे जगत्प्रसूतिस्थितिना-
शहेतवे ॥

त्रयीमयाय त्रिगुणात्मधारिणे विरिचिनारायणशं-
करात्मने ॥

यो श्लोकको अर्थ बुझी आफूले दर्शन पायाको सत्य मानी आज्ञाबमोजिम गरी चलाउंदा रथ चल्यो । यसै वर्षदेखि ब्राह्मणहरू बसी रथयात्रा गर्ने रीत चल्यो ।

फेरि राजाले पुलचोक र ललितपुर एकै शहर गन्या अविभ्राय गरी नवटोल नामले ललितपुरका पश्चिमतर्फ शहर बढाया ।

त्यसपछि राजाले कस्ता कष्टसित तप गर्न लाग्यो भने गर्मीको बेलामा ७ पाखी खापी अग्निसमीप गरी अन्दर यी बस्थ्या । जाडोका समयमा मनसीलाका पलंगमा ईटका टुक्रा बिछ्याई त्यसमाथि आफु सुती एक पातलो पछ्यौरा वढी काट्थ्या । खानालाई पनि एक मुठीदेखि बढाई पाथीसम्म, पाथीदेखि घंटाई एक मुठीसम्म गरी भोजन गर्थ्या । असल मेवा मिष्टान्न त्यागी पायाका जे वस्तु भया पनि खाई पेट भर्ने पनि गर्थ्या । यस्तो धेरै दुःख कष्ट गरी शरीर स्ववश गराई अनेक ज्ञानका कविता गीत बनाई सबै लोक जनले धन्य कहलाई श्री पशुपतिनाथ, श्री गुह्येश्वरी, मच्छीन्द्रनाथ, तलेजु, देगुल्ले, श्री कृष्ण आदि ठाउँ ठाउँका देवस्थानमा अनेक गुठी गहना कीर्ती राखी नेपाल सन्वत् ७७४ सालमा मत्स्येन्द्रनाथका लगनयात्राका दिन कसैलाई नजनाई संसार त्याग गरी देशान्तरमा गया । यी जांदा श्री कृष्णका मन्दिरमा एक श्लोक पनि लेखिगयाका रहेछन् ।

श्लोक:-

यावन्न पतते चक्रं श्री कृष्णस्य च मन्दिरे ॥
तावत्सर्वैश्चिन्तनीयं जीवितोहं न शंसय ॥१॥

पछि मन्दिरमा लेखियाको श्लोक:-

सिद्धिर्नासिहः सर्वज्ञो जीवन्मुक्तो जितेन्द्रियः ।
माध्रवप्रियः श्रीभक्तो योगीश्वरः कवीश्वरः ॥२॥
वीरो यो भवति त्यागी हरिसिंहस्य नन्दनः ।
इत्याख्यानं पठेन्नित्यं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥३॥

यी राजा जीवन्मुक्त हुन् । यिनले ललितपत्तनको राज्य ५९ वर्षसम्म गन्या ।

अस्य पुत्र श्रीनिवास मल्ल वर्ष ४२। यी राजाले मूल चोक बनाई अधिका महालक्ष्मीपीठमध्यमा गरी सुवर्ण देवालय बनाए । फेरि यसै मूल चोकका ईशान कोणमा आठ कुनाको देवालय बनाई अधि तलेजु र देगुल्ले एक देवालयमा रहेकाले तलेजुका आज्ञा पाई त्यहीं आठ कुनाको देवालयमा सारी आफ्ना गुरु वृहस्पति, मधुसूदन उपाध्यायले स्थापना गराया ।

फेरि ... यिनै राजाले दसैका पूजा गर्ना निमित्त तलेजु देवता मूल चोक दसै घरमा तल सारी ल्याउंदा

मूल चोकका आग्नेय कोण भैरवसहित गरी नवदुर्गा नाच्याको देखी गुरु मधुसूदन उपाध्यायसंग मत गरी तीन थर बाँडाहरू डाकी यिनीहरूबाट नवदुर्गाको नाच नचाई दसैभर नचाइराख्ने रीत चलाएको अद्यापि छंदैछ ।

फेरि आफ्ना बाबाले कार्तिक ५ दिनसम्म कार्तिक नाच चलाइराखेकोलाई कार्तिक भरमैह्ला नचाउने रीत चलाया ।

फेरि नेपाल सन्वत् ८०० सालमा मछीन्द्रनाथका अगाडिका भैरवका मूर्ति जीर्ण भयाकाले नयां बनाई मधुसूदन उपाध्यायबाट प्रतिष्ठा गरी चढाया । यी श्रीनिवास मल्ल राजा नीलकण्ठ जान भनी तयार हुंदा कान्तिपुरका राजा प्रताप मल्लले रोक्नु भयाको खबर सुनी मनमाफिक गरिरहुंदा स्वप्ना देखियार कुंभेश्वरका सात नागका मूर्ति बनाई पोखरीमा राखी नीलकण्ठ स्नान गराया । नीलकण्ठमा बगेका एक जोगीको तुम्बा जोगी कुंभेश्वर आउंदा गौरीकुंडमा पाई नीलकण्ठ निश्चय गरी स्नान गरी प्रतिवर्ष चलाईदिया ।

भाग काजीसंग मत गरी मछीन्द्रनाथका धेरै थिती बांधी शिलापत्र लेखी बसाया । यी भागी काजीले मकवानपुरसम्म लडाई गरी जिती लिया र फेरि भाग काजीले ठूलो तीन तले सतल बनाई शिवालिंग स्थापना गरी मधुसूदन उपाध्याय पुरोहितबाट प्रतिष्ठा गरी गुठी राखी नित्यार्चन चलाया ।

वहांपछि यी राजाले धेरै धर्म कर्म गरी धर्मशालाहरू बनाई शुभनाम दूरको राज्यसमेत चलाई केही वर्षपछि शान्त भै गया ।

अस्य पुत्र योगनरेन्द्र मल्ल वर्ष ... । यी राजाले अधिका भीमसेन जीर्ण भयाकाले महान् क्रोधमूर्ति दुःशासनवध गराई महातामस मूर्ति गरी बाउका नाम होम दी कंकाली शकाली राखी विश्वनाथ उपाध्यायका ज्येष्ठ पुत्र हरिनाथ उपाध्यायबाट प्रतिष्ठा गराई जीवन न्यास गरी नाकका प्वालमा पिउरी राखी फुकार गराई पिउरी मण्डलका डबलीसम्म गयो । यस्तो जगाई ठूलो देवालय बनाई प्रतिष्ठा गरिदिया । यस्तो उग्र मूर्ति भया भन्या यी भीमसेनका सम्मुख हुन्या बित्तिकै मानिस मरिगयो र राजा योगनरेन्द्र मल्ल हरिनाथ उपाध्यायलाई डाकी

यी हाम्रा भीमसेन अति उग्र भई प्रजाहरू खान लाग्या । यस्ता भया सबै प्रजाजनको नाश हुनजाला । किंचित् शान्त गरिदेउ भन्दा अधि आज्ञाबमोजिम उग्र भयाकै ठीक छ भनी हरिनाथ उपाध्यायले शान्त गरिदियानन् र राजाले ... बाबा कै गुरु विश्वनाथका पुत्र मधुसूदन उपाध्यायकन डाकी धेरै सम्मान गरी विनती गर्दा मधुसूदन उपाध्यायले यिनै भीमसेनको जीव घण्टमा सारी हात मुख खुम्च्याई घंट बागमतीमा बगाई भीमसेन शान्त गराइदिया । यिनै हरिनाथ उपाध्यायका जेष्ठ पुत्र भया पनि बडो कोपी झिकीदार हुनाले राजा श्रीनिवास मल्लले यिनसंग दीक्षा नलिई माहिला मधुसूदन उपाध्यायसंग दीक्षा लियाकाले राजा योगनरेन्द्र मल्लले पनि मधुसूदन उपाध्यायका पुत्र विद्यानन्द उपाध्यायसंग दीक्षा ली मूल चोकका दक्षिणपट्टि देवालय बनाई न्हुल नाम राखी सुनधारा बनाई धारामा अनेक देवताहरूको ध्यान निकाली ठट्टु लायकु नाम गरी ढोकाका दाहिनातिर नरसिंह बायां गणेश राखी न्हुदेवलमा आफ्ना नित्य कर्म पूजा गर्ना निमित्त तुलजा राखिदिया ।

फेरि यी राजाले गुरुको आज्ञा पाई बज्रवाराहीका अगाडि शिलाको महिष मूर्ति बनाई लक्षाहृति यज्ञ गरी नेपाल संवत् ८२० मा प्रतिष्ठा गराइदिया ।

फेरि कुंभेश्वरीका देवालय अधिको दुइ तलेकन पांच तला गरी सुनको छाना ... कोट्याहृति होम गरी प्रतिष्ठा गराया । यी राजाले हरिसिद्धि नाच उठाई ललितपुरका मूल चोकमा नचाउन ल्यायाका दिन नाच सकी मूलचोकका पूर्वपट्टिका कोठामा सुकलागरिरहंदा कान्तिपुरका कवीन्द्र जय प्रताप मल्ल राजा नाच हेर्न आई दिनको नाच सकी रात्रिको नाच प्रारम्भको तयारीमा लागेका अवस्थामा भतीजा योग नरेन्द्र मल्ललाई उठाउन राजा प्रताप मल्ल कोठाभित्र पस्दा राजा योगनरेन्द्र मल्ल साक्षात् हरिसिद्धिको रूप भै खड्ग खप्पर हातमा ली रक्तपानसमेत गन्याको मुखमा रक्तमय भै सुकला भैरह्या को प्रताप मल्लले देखी मनले नमस्कार गरी 'क्षमस्व' भनी बाहिर आउनुभयो । यस दिनदेखि यी राजा प्रताप मल्लले भतीजा योगनरेन्द्रबाट आफूलाई ढोकाउनसमेत बन्द गरी हरिसिद्धिको अवतार ठहुराई बरु आफैले उनलाई अंतस्करणले ढोग दिने गन्या ।

यी राजा हरिसिद्धिका अवतार हुनाले हरिसिद्धिको

बाजा मुखले बजाई दुपातका ज्यापुहरू नचाउनुया गरी हरिसिद्धिको नाच नीले बनाया । यी नाच बनाउंदाका देवता अज्ञतक न्हुला देवता छंदैछन् । नाच भने यी राजाका पालासम्म चलि रह्यो ।

फेरि यी राजाले तुलजा लगी कीर्तिपुरका क्वाठवो(?) देवालयमा दक्षिणपट्टि अधिको गणेश मूर्ति तल सारी तुलजा स्थापना गरी ठूलो घण्ट चढाई त्रिशुली वीं (?) बनाई राख्याका त्रिशुली वीं (?) अज्ञ तक छंदैछन् ।

फेरि तुलजा ललितपुरमा फर्काई ल्यायापछि घण्ट त्यही रह्यो । सो घण्ट अति राम्रो हुनाले राजा प्रताप मल्लले चोरी ल्याउने इरादा गरेका थाहा पाई राजाले रातारात घण्ट बोकाई सबैका माननीय मञ्जीन्द्रनाथका देवालयमा ल्याएपछि झुंडाइदियाको अद्यापि छंदैछ ।

फेरि यी राजाले भक्तपुरका बिसक्याट हेर्न बोलाउन यठाएन भनी रिसानी भै आफ्नू दुइ भाजु रथारोहण गरी बिसक्याटको नक्सा ली लिंग ढाली प्रतिवर्ष भेष संक्रान्तिका दिन क्वाथछें बालकुमारीमा रात्रिभर अनेक विधि पूजा गरी मांसाहृति शिलाहृति यज्ञ गरी अमावस्याका दिन घोडा यात्रा गरी बालकुमारी रथारोहण गरी रथ यात्रा चलाया । यिनै दिनमा सिन्कोबहील भद्रकालीमा पनि विधान पूजा यज्ञ गरी रथारोहण गरी यात्रा चलाया ।

फेरि बज्रवाराहीमा पनि चैत्र शुक्ल चतुर्दशीका दिन यात्रा चलाया । बज्रवाराहीको अधिको यात्रा कार्तिक शुक्ल अष्टमीका दिन र बालकुमारीमा पनि माघ शुक्ल पूर्णिमामा हुने हुनाले दुवै कालमा अद्यापि यात्रा चलेकै छ ।

फेरि यी राजाले गुरुसित मत गरी देगुतलेका अगाडि हुंगाको खम्बा बनाई आफ्नू सब परिवारको मूर्ति (सालिक) राखी बहुते भक्ति नियम गरी विद्यानंदोपाध्यायबाट प्रतिष्ठा गराई जगाई बसाया ।

यी राजा धर्मखम्भ प्रत्यक्ष हुनाले भक्तपुरका राजाले सहन नसकी यिनको सन्तानशून्य गराउनुया उपायका लागि दर्वारका दक्षिणपट्टि कोटि लिंग स्थापना गरी देवालय बनाईदिया ।

फेरि यी राजा चांगुनारायण दर्शन गर्न जाँदा यिनै भक्तपुरका राजाले खाने वस्तुमा विष मिलाई सौगात दिइ-पठायाकोले सो खाना खाई विषको डाह भयापछि थाहा पाई काजीहरूलाई राजाले भने - हे काजीहरू हो, भक्तपुरका राजाले मेरो डाह गरी आज खानमा समेत विष पारी खुआयाछन् । विषको शान्ति गरी म बाँच्न सकछु । तर आफ्ना द्रोही रहेका स्थानमा बस्नु छैन तसर्थ म भन्छु-अब मेरो प्राण मुक्त हुने बेला भयो । चाँडो शंखमूल पुऱ्याऊ भनी तमाखु खाँदै मूर्च्छित भया र काजीहरूले चलाकीसाथ पाल्कीमा राखी २ घडीभित्र शंखमूल पुऱ्याई दिया र राजा शंखमूलमा शान्त हुनु भो । राजा शंखमूलमा शान्त हुँदा बखत घोडा चढी दौडाई राजा हरिसिद्धितर्फ गयाको सबै दुनियाँले पनि देखेछन् । यी राजा यस्ता प्रतापी थिया ।

अस्य पुत्र महीन्द्र मल्ल वर्ष ३ यी बालख गर्भ रहँदा यिनका महारानी बहुलाइन् भनी धपाई दुनियाँले अरू राजा गरिराख्या । यी रानी गोर्खामा सरण जाई त्यहीँ पुत्र जन्म्या र महीन्द्र मल्ल नाम गऱ्या ।

दुनियाँले गरेका राजा इन्द्र मल्ल वर्ष २। त्यसपछि गोर्खाका राजाले यी ललितपुरका काजी भारादारकन आफ्नु राजपुत्र धपाई अरू राजा गरी भोग गर्ऱ्या पापी हो । लडाई गछ्छीं भने तैयार हो भनी ठूलो धम्की दिइ-पठाउंदा काबू भै फेरि महीन्द्र मल्ल राजा ल्याई गादीमा बसाया ।

यी राजाका महतारी कान्तिपुरमा रहँदा मिलू नाम गऱ्याका काजीले अनेक खेल गरी यिनै रानी मछीन्द्रनाथका देवालयमा ल्याई प्रजाहरूलाई चिनाई प्रजाहरूसमेत भै रानी दरवारमा पुऱ्याइदिया । तर पुत्रसंग भेट्न पायानन् र मिलू काजी पनि दरवारमा बस्न नपाउने भै फेरि यी मिलू काजीले नवहिलटोलका प्रजा हातमा लिई साइत हुनासाथ यिनले दरवारबाट बाहिर आउने सनद गरी मिलू काजी रात्रिविषे दरवारभित्र पसी राजाले दर्शन गरी राजा महतारीका काखमा राखिदी हुकुम चलाया । ती महीन्द्र मल्ल राजाको भोग पनि धेरै वर्ष नभई शान्त भै जाँदा सन्तानशून्य भै मूलमा जन्म भयाकाले धपाई ल्याई पाटनमा रह्याका भक्तपुरका राजाका पुत्र योगप्रकाश मल्लकन राजा गराया ।

योगप्रकाश मल्ल राजा पनि बिफरले नेपाल संवत् ८४३ मा शान्त भै गया ।

यसपछि छोरीतिरका सन्तानलाई राजा गराया । यी राजाको नाम विष्णु मल्ल । राज्य वर्ष १९। यी राजाले चोभार गणेशको देवालय बनाई धेरै ब्राह्मणहरूकन बिर्ता दी प्रतिष्ठा गऱ्या । जयप्रकाश मल्ल त्यहाँ आई विष्णु मल्ल राजाका सन्तान लेखाई फर्कँदा ललितपुरको कोट २ मा आगो हाली जलाई गया र ललितपुरका प्रजा काजीहरूले गोर्खाली राजा पृथ्वीनारायण शाहकन नुआकोट तिमि-हरूले जफदी गरिलेऊ । हामी राजा जयप्रकाशलाई मदत दिंदैनौं भनी चिट्ठी लेखिपठाउंदा गोर्खाली राजाले चढाई गऱ्या । यसमा राजा जयप्रकाश बहुते चुकेका हुन् ।

फेरि यी राजाले धर्मको सम्मान गरी श्री पशुपति-नाथमा चाँदीका जलहरी चढाया । कुम्भेश्वरमा सुनको नन्दी मूर्ति बसाया । शंखमूल जाने बाटोमा पाटी बनाई लक्ष्मीनारायणको मूर्ति स्थापना गऱ्या । फेरि दरवारका दक्षिणपट्टि विष्णु प्रतिष्ठा गरी ठूलो देवालय बनाई नित्याचन गुठी राखिदिया । आफ्ना सन्तान शून्य भया-काले कान्तिपुरका जयजगत् मल्ल राजाका पुत्र राज्य-प्रकाश मल्लकन राजा गरी आफू शान्त भया ।

राजा राज्यप्रकाश मल्ल वर्ष १५। यी राजा बडो भक्तजन शान्त मूर्ति हुनाले प्रधानहरूले राजाका नेत्र बन्द गरिदिया । यी राजाले शालिग्राम धेरै संग्रह गऱ्या । लक्ष्मी नारायणको मूर्ति स्थापना गऱ्या । फेरि दरवारका दक्षिणपट्टि विष्णु मूर्ति प्रतिष्ठा गरी ठूलो देवालय बनाई नित्याचनगुठी राखिदिया । यी राजाले प्रधान काजीहरूको मन नपरी शंखमूलमा श्राद्ध गर्न गयाका बखत त्यहीँबाट धपाइदिया । यी राज्यप्रकाश मल्ल राजाका पालामा बुबहालको सोध नाम गऱ्याका बाँडाले यप्पा वैष्णवीमा कोही बंगाली ब्राह्मणहरूले राजाको जय निमित्त मोहनी साधना गरेको छ प्रधानहरूका खेलले जफदी गरी लुटी ल्याई बंगालीहरूलाई समेत भगाया । सबैकन होंम गरी नबाहा बड्यो भनी नाम चलाई आफूआफै देवता भई मछीन्द्रनाथका पाउको छत्रसमेत लुटी ल्याई आफूले ल्याई सजीव बोल्या देवता बनाई सबै देवताको पूजा आफूले ली बडो भोज गरी बस्थ्या । यस्ता बेलामा अब ता अनर्थ भो भनी राजा राज्यप्रकाश मल्लले रोई बाहिर आउंदा कोही एक खालाच भन्याका ज्यापुले राजाकन बुसाई

आफू यिनीहरूका पास गै नबोली सिबुका पीकडो भनी यिनीहरूका देवालय हेरी लुच्चा ठहराई राजासित विनती गर्न आया र राजा राज्यप्रकाश मल्लले पूजा गर्छु भन्या छल गरी दर्वारमा बोलाई चौकी राखी बाटामा लगी दर्वारभित्र पुग्नेबित्तिकै यी सबैकन बांधी देवता भैरहेका बांडाहरू सबै यमलोक पठाइदिया । यी राजा राज्य प्रकाश मल्ल शान्त भयापछि प्रधानहरूले भक्तपुरका राजा रणजित् मल्लकन राज्य गरिराखेका वर्ष १। रणजित् मल्लकन राजा गरिराख्दा कान्तिपुरका राजा जयप्रकाशले हाभ्रा भाइ राज्यप्रकाश मल्लका राज्यमा अरू राजा गन्याको क्या कारण हो ? यो मलाई आयाको राज्य हो भनी ठूलो धम्की दिपठायो ।

केही दिनपछि रणजित् मल्ल शंखमूलमा श्राद्ध गर्न जांदा त्यहांबाट धपाई जयप्रकाशकन राजा गन्या । वर्ष १।२ मैह्ला ।

यी राजाले हुकुम चलायाको देखी डर मानी प्रधानहरूले टेकु दोभानमा जांदाहुदि त्यहींबाट धपाई दीया । प्रधानहरूले विष्णु मल्लका छोरी नातापट्टिका विश्वजित् मल्ललाई राजा तुल्याई राख्या वर्ष ४। यी विश्वजित् मल्ल राजाले धालेका कालिदास प्रधानकी छोरी स्वास्नी तुल्याया भनी प्रधानहरू हूल उठी आउंदा राजा भागी तुलजाभित्र लुकिराख्याका बखतमा बह्नी (?) का लक्ष्मीनाथ उपाध्यायले छल गरी गाबाहालका ब्राह्मणहरू पनि हूलमा आया देउतलेमा पाउ लाग्नु हवस् भनी फुल्याई बाहिर ल्याई देउतले जाने बाटोमा कालिदास

प्रधानका छोरा देवीदास प्रधान दबाई राख्याको रह्या छ र यी प्रधानहरूले त्यहीं देउतले जाने बाटोका भन्याड मनि राजा विश्वजित् मल्लकन मारिदिया ।

फेरि प्रधानहरू नुआकोट गै पृथ्वीनारायण शाहसित दलमर्दन शाह मागी ल्याई राजा तुल्याया । यी दलमर्दन शाहले ४ वर्ष राज्य चलायापछि यी राजा गोर्खाका हुनाले प्रधानहरूले नगनी चलन गन्या र दलमर्दन शाहसित झगडा भै यी प्रधानहरूले गोर्खाका राजाले हामीलाई भलो गन्या छैन भन्ने विचार गरी दलमर्दन शाहलाई पनि धपाइदिया ।

त्यसपछि अर्कै कोही १ ठकुरी तेजनरसिंह मल्लकन राजा तुल्याया । यी राजाको भोग वर्ष ३।११ मैह्ला । यी राजाका पालामा गोर्खाका पृथ्वीनारायण शाह नेपाल प्रवेश भै प्रधानकन हुल्याहा हुन् भनी सबैकन बांधी मारी निस्कंटक राज्य गर्दा भया । तेजनरसिंह मल्ल भागी भक्तपुरमा गया । प्रधानहरू बांधी सिपाहीहरूले घेरा गरिराख्याका बेलामा एक बाहालका काजी खड्गधर प्रधान १ सबैका सामुन्ने कम्पनीका घेरा नाघी कुदी टेकु दोभानतिर दगुन्या । कसैले फेला पार्न सक्यानन् । बांकी प्रधान सबै यमराजका शहर देखाउन पठायो । यिनीहरूका मैजू पनि राजा बक्साई सती गया ।

यो ललितपुर (पाटन) का परापूर्व राजाको महिमा शुभम् ।

(क्रमशः)